

Cilt3/ Sayı 1

Gaziantep Üniversitesi

AYINTÂB

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ AYINTÂB ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Hedef ve Kapsam

Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD) yılda iki sayı çıkar ve çifte-kör hakemlik sürecinden geçen bilimsel makalelerin yayınlandığı uluslararası ve hakemli bir akademik dergidir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD), Türkiye'nin önde gelen araştırma üniversitelerinden biri olan Gaziantep Üniversitesi tarafından yayınlanmaktadır.

Derginin amacı teorik ve araştırma odaklı çalışmalarını desteklemek, araştırmalarda kaliteyi arttırmak ve ulusal ve uluslararası akademik araştırmaların karşılıklı paylaşımını teşvik etmektir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD), bilginin serbest dolaşımı ve yaygınlaştırılması için çalışan açık erişimli bir dergidir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD) büyük oranda akademisyenlerin katkı sağladığı çok disiplinli bir yayın olmasına rağmen, alanında uzman olan veya lisansüstü düzeyde çalışmalar yapan öğrencilerden gelen yayınları da teşvik etmektedir.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD), Arkeoloji, Gastronomi, İşletme, İktisat, İletişim, Coğrafya, Tarih, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Hukuk, Dilbilim, Folklor, Edebiyat, Felsefe ve Sosyoloji alanlarından yayın kabul etmektedir. Ayıntâb Araştırmaları Dergisi'nde, sadece Gaziantep ve yöresi ile ilgili makaleler yayımlanır.

Derginin uluslararası yayın kurulu vardır.

Telif Hakkı

Derginin tüm telif hakkı dergi yöneticilerine aittir.

İletişim

GAÜN Ayıntâb Araştırmaları Dergisi (AAD)
Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
27310 Gaziantep, TÜRKİYE
Tel: +90-342-318-1820
Editör/Dergi Yöneticisi
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
E-mail: agunduz@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi

Ayıntâb Araştırmaları Dergisi

GAÜN-AAD

Dergi Sahibi

Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Ali GÜR

Editor-in-Chief

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

Bölüm Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ
Yrd. Doç. Dr. Gülşen KUM
Yrd.Doç.Dr. Meltem MUŞLU
Prof.Dr. Muhammet Ruhat YAŞAR
Yrd.Doç.Dr. Timur DEMİR
Yrd.Doç.Dr. Selim KAYA
Doç.Dr. Mustafa METE
Dr. Öğr. Üyesi Fettah KUZU
Doç.Dr. Atınç OLCAY
Dr. Öğr. Üyesi Kadriye ŞAHİN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aleksandar Andreeviç (EDUKONS Üniversitesi / SİRBİSTAN)
Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)
Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ (Sütçü İmam Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Anita Gligorova (FON Üniversitesi / MAKEDONYA)
Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLTEKİN (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Işıl Işık BOSTANCI (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Haydar ÇORUH (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ (Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Cilt 4, Sayı 1, Haziran 2021

Web: <http://dergipark.gov.tr/gunaad>

E-mail: agunduz@gantep.edu.tr

Gaziantep Üniversitesi Ayıntâb Araştırmaları Dergisi

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Abdurrahman UZUNASLAN

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Aleksandar ANDREEVIÇ

(EDUKONS Üniversitesi / SIRBİSTAN)

Prof. Dr. Enver ÇAKAR

(Fırat Üniversitesi / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ

(Sütçü İmam Üniversitesi / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mehmet Emin SÖNMEZ

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Anita GLIGOROVA

(FON Üniversitesi / MAKEDONYA)

Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLTEKİN

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mehmet

SOĞUKÖMEROĞULLARI

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Işıl Işık BOSTANCI

(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Haydar ÇORUH

(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi / TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÇELİKDEMİR

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ

(Gaziantep Üniversitesi / TÜRKİYE)

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

**AYINTÂB ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

**Cilt 4 Sayı 1
2021**

İÇİNDEKİLER

TARİH

Antep Savunması ve Türk Polisinin Antep Savunmasındaki Faaliyetleri

Ali Hakan SEÇKİNLER

1-14

**Ayntab Mahkemesinde Kadınların Hak Arama Mücadelelerine Dair Bazı
Değerlendirmeler (1600-1650)**

Zülfiye KOÇAK

15-36

COĞRAFYA

**Gaziantep'teki Suriyeli Sığınmacıların Etnik Kökenlerine Göre Geri
Dönüş Eğilimleri**

37-51

Şükrü ŞAHİN

Mehmet Emin SÖNMEZ

Antep Savunması ve Türk Polisinin Antep Savunmasındaki Faaliyetleri

Ali Hakan SEÇKİNLER*

Özet

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda bir polis teşkilatı kurulmadan önce iç güvenlik yeniçeriler, voyvodalar, aşiretler gibi çok çeşitli birimlerle sağlanmaktaydı. Yeniçerilerin 1826 yılında kaldırılmasından sonra iç güvenliğin sağlanması ihtiyacını karşılamak için çeşitli çalışmalar yapılmış ve 10 Nisan 1845 tarihinde Türk Polis Teşkilatı kurulmuştur. Türk Polis Teşkilatı kurulduktan sonra Antep'te iç güvenliği genel anlamda polis sağlamaya başlamıştır; ancak Birinci Dünya Savaşının başlaması ile birlikte ordunun ihtiyacı sebebiyle birçok polis cepheye giderek savaşa da katılmıştır. Savaşın bitiminde, 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesini gerekçe gösteren İngiltere, Antep'i 15 Ocak 1919 tarihinde işgal etmiştir. 15 Eylül 1919 tarihinde imzalanan Suriye İtilafnamesi ile İngiltere ve Fransa anlaşmaya varmıştır. İngiltere, Suriye İtilafnamesine göre 29 Ekim 1919'da Güney bölgesini ve Antep'i Fransız işgaline terk etmiştir. Antep halkı Fransızların işgaline karşı dünya tarihinin ve Milli Mücadelemizin en önemli şehir savunmalarından birini gerçekleştirmiştir. Ayrıca Antep'te görevli polisler de bu mücadeleye katılarak büyük başarılar göstermişlerdir. Bu makalede, Antep savunması ve Antep savunmasındaki Türk polislerinin faaliyetleri anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antep, Türk Polisi, Savunma, Milli Mücadele

Abstract

The Antep Defense and the Activities of the Turkish Police in the Antep Defense

Prior to the establishment of the modern police force in the Ottoman Empire, internal security was provided by various units, such as Janissaries, voivodeships and tribes. After the abolition of the Janissaries in 1826, various works were carried out to meet the need for internal security, and on 10 April 1845, Turkish police organization was established. After the establishment of the Turkish police organization, the police began to provide internal security in Antep in general. However, with the outbreak of the World War I, many police officers fought at the front due to newly emerging need of the army, as well. At the end of the war, the Armistice of Mudros was signed between the Ottoman Empire and the allied states on 30 October 1918. England, citing the 7th article of the Armistice of Mondros, occupied Antep on January 15 1919. Britain and France reached an agreement with the Treaty on Syria, signed on 15 September 1919. According to the Syrian charter, Britain left the Southern Region and Antep for the French occupation on 29 October 1919. The people of Antep carried out one of the most important city defenses in the history of the world and national struggle against the invasion of the French. In addition, police officers in Antep showed great success by participating in this struggle. In this article, the defense of Antep and the activities of Turkish police officers in the defense of Antep will be explained.

Keywords: Antep, Turkish Police, Defense, National Struggle

---

* Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı, e-mail: alihakan_tarih@hotmail.com

Giriş

Modern anlamda polis teşkilatı kurulmadan önce Antep'te asayiş birçok yöntemle sağlanıyordu. Kurumsal hâle gelen bir yapı henüz oluşmamış durumdaydı. Osmanlı Devleti döneminde şehir güvenliği yıllarca yeniçeriler tarafından sağlanmaya çalışılıyordu; ancak yeniçerilerin ortaya çıkardığı sebeplerden dolayı bu sistem de bozulmaya başlamıştı. Yeniçerilerin tutumları dolayısı ile Antep'ten payitahta pek çok şikâyet iletilmekteydi. Şikâyetler artınca taşradaki idareden önlem alınması istenmişti. Yeniçerilerin Antep'te etkinliğini yitirmeye başlaması ile birlikte şehir güvenliği sağlama görevi voyvodalara geçmişti. Merkezi hükümetin Antep üzerinde etkisinin azalması ile birlikte Voyvodalar da keyfi davranmaya başlamıştı. Şehrin güvenliği konusunda mülki idarenin durumuna göre Sancakbeyleri de sorumluluk alabiliyorlardı.¹

Yeniçeri ocağının, yeniliklere karşı durmaları, siyaset yapmaya çalışmaları, kendi istekleri dışında bir durum olduğunda isyana kalkışmaları sebepleri ile 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırıldı. 10 Nisan 1845 tarihinde ise askeri kurum dışında gerçek anlamda kurumsal bir yapı olarak Türk Polis Teşkilatı kuruldu.²

Polis Teşkilatının kurulmasından sonra Antep'te şehir güvenliği genellikle polis ve zaptiye teşkilatı tarafından sağlanmaya başlamıştı. Bunların dışında kalan askeri birlikler ise sancağın tümünün güvenliğinden sorumlu hâle geldiler. Güvenlik ihtiyacının arttığı durumlarda ise Redif Taburları'ndan takviye sağlanmaktaydı. Ayrıca, bazı aşiretler de Anteplilerin güvenliğini sağlamak adına görevlendirilmekteydiler. Aşiret reislerine ise görevleri karşılığında ücret ödeniyordu; fakat birçok güvenlik teşkilatı bulunmasına karşılık bu teşkilatların görev alanlarının belirgin olmaması dolayısıyla polis teşkilatı ön planda idi.³

19. yüzyılın ilk yıllarında İngiltere, Mısır üzerinde kontrolü ele alma çabasına girişmişti. Fransa ise Kuzeybatı Afrika ile Suriye bölgesinde nüfuz alanı oluşturmak istiyordu. Suriye, Irak, Arabistan, Anadolu ve Mısır arasında bir köprü vaziyeti oluşturduğundan İngilizler ve Fransızlar bu bölge üzerinde nüfuz çatışmasına hazırlanıyordu.⁴

İngiltere, I. Dünya Savaşı sırasında oluşabilecek tehlikeleri göz önüne alarak Fransa'nın Güney Anadolu ve Suriye'deki taleplerini kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Petersburg'da 9-16 Mayıs 1916 tarihlerinde gizli olarak imzalanan Sykes-Picot Antlaşması'na göre, Musul, Maraş, Urfa, Antep bölgeleri ile Suriye'nin bir kısmı Fransızlara, Mezopotamya ve Bağdat'ın da İngilizlerin kontrolüne bırakılması kararlaştırılmıştı.⁵

¹ Muzaffer Orhan, Mustafa Arslan, "1889-1920 Arası Antep Polis Teşkilatının Genel Durumu", Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep, Gaziantep, 2017, s.914-915.

² Gökhan Karayünlü, *Cumhuriyet Dönemi Türk Polis Teşkilatı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Batman Üniversitesi, 2012, Batman, s.2-3.

³ Orhan, Arslan, a.e., s.915.

⁴ Zekai Güner, "Antep Savunması ve Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.6, Ocak 2007, s.50.

⁵Güner, a.e., s.50.

Dört yıl süren savaş sonunda Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. Bu mütarekenin 7. maddesi gerekçe gösterilerek Anadolu toprakları işgal edilmeye başlanmıştı.⁶

Birinci Dünya Savaşı sırasında güney bölgesi işgale uğramamıştı; ancak İngiltere ve Fransa, Mondros Mütarekesi ile birlikte Sykes-Picot Antlaşması'nı uygulamaya başlamıştı. Güney bölgesinden Kilikya gibi belirsiz bir adla bahsediyorlardı. Böylelikle, istedikleri takdirde işgal bölgesini genişletmeyi amaçlamışlardı. İngilizler, mütareke maddeleriyle uyuşmayan biçimde ilk işgal hareketini 3 Kasım 1918 tarihinde Musul'a gerçekleştirdiler. İngilizler bundan sonra 9 Kasım 1918 tarihinde İskenderun'u işgal ettiler. Bu tarihten sonra ise Antep ve Maraş vilayetlerine yöneldiler.⁷

Savaş sebebiyle Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilan etmesi üzerine Türk Polisleri de seferberliğe katılarak cephelerde savaşa dâhil olmuştu. Polislere genel seferberlik halleri dışında askerlikten muafiyet uygulanmasına rağmen birçok polis askere gönüllü olarak başvurmuş ve cephede savaşa katılmıştı. Savaşa iştirak eden polisler Anadolu işgale uğramaya başlayınca tekrar buldukları yere gelerek Milli Mücadele'ye katılmışlardı.⁸

İngiliz İşgali Dönemi

Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ile Fransa arasında yapılan gizli anlaşma olan Sykes-Picot Antlaşması, savaş sonrası iki devlet arasında anlaşmazlığa neden olmuştu. 16 Mayıs 1916 tarihinde kabul edilen anlaşmaya göre İngiltere, Filistin ile Musul dışında kalmak üzere Irak'ı, Fransa ise Suriye ile Güney Anadolu'yu alacaktı. İngilizler Musul'un petrol yataklarından vazgeçmek istemiyorlardı. Bu sebeple İngilizler, Musul ve Suriye'nin bir kısmını işgal etmişlerdi. Ayrıca, Antep, İskenderun, Maraş ve Urfa'yı da işgal etmişler ve Fransızların Musul'dan vazgeçmelerini sağlayıncaya kadar işgale devam etmişlerdi.⁹

15 Ocak 1919 tarihinde Antep İngilizler tarafından işgal edilmişti. Mondros Mütarekesi maddelerine aykırı olan bu işgal Antep'liler tarafından protesto edildi. İşgal kuvvetleri komutanı, 23 Ocak 1919 tarihinde, Antep Mutasarrıfı ve Antep'in ileri gelenlerine sözlü nota verdi.¹⁰ Aynı tarihte, İngiliz kuvvetleri hükümet konağını bastı ve şehrin ileri gelenleri ile bazı aileleri Halep ve Mısır hapisanelerine sürgün etti. Antep'te jandarmanın sayıca az olması ve ordunun terhis edilmesi sebepleriyle şehir savunması için halkın kendi imkânları tek çare olarak görülüyordu. İngiliz kuvvetleri şehrin muhtelif yerlerine makineli tüfek mevzileri kurmuşlar ve halkı bununla tehdit ediyorlardı. Bunun sonucunda, yerel halk ellerindeki silahları İngilizlere teslim etmek zorunda kalmıştı. Bu durum Antep halkını olası saldırılara karşı savunmasız

⁶Ergünöz Akçora, "Kilis'in Antep Müdafasındaki Yeri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.11, S.31, Mart 1995, s.56-57.

⁷Ömer Fatih Başkan, Milli Mücadele Yıllarında İngiliz ve Fransızların İşgal Ettikleri Güney Bölgesinde Haberleşmeye Yönelik Sansür Uygulamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.36, S.101, Bahar 2020, s.3-4.

⁸ Ali Dikici, "Suriye'nin İşgalinden Sonra Antep'e Gelerek Direniş Mücadelesine İştirak Eden Polisler", *Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep*, Gaziantep, 2017, s.136.

⁹Ramazan Erhan Güllü, "Milli Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, s.2, 2017, 490-491.

¹⁰Ali Nadi Ünler, *Gaziantep Savunması*, Kardeşler Matbaacılık, İstanbul, 1969, s.10-11.

bırakıyordu. Türk halkının silahlarını toplayan İngilizler, Ermenilerin silahlarını ise toplamamışlardı. Bu haksız işgal girişiminin geçici olduğunu düşünen halkın sabrı sayesinde İngilizlerin şehri Fransız kuvvetlerine teslim etmesine kadar silahlı bir çatışma olmamıştı.¹¹

Fransız İşgali Dönemi

İngiltere'nin Antep'i uzun süre işgal altında tutması Fransa'nın tepkisini çekmişti. 15 Eylül 1919 tarihinde Suriye İtilafnamesi imzalandı. Buna göre; Musul petrollerini İngilizler alacak, Fransa ise karşılığında Suriye, Adana, Antep, Maraş ve Urfa'yı kontrolüne alacaktı. 1919 senesi Ekim ayında İngilizler Antep'ten ve anlaşmada belirtilen bölgelerden çekildi. 26 Ekim 1919'da İngilizlerin çekilmeye başlaması ile birlikte Kolonel Sainte-Marie isimli Fransız komutan 2000 kişilik kuvveti ile Antep'e 27 Ekim tarihinde konuşlandı. 29 Ekim tarihinde ise iki Fransız süvari bölüğü daha şehre geldi. Bu iki Fransız bölüğü Ermeniler tarafından sevinç gösterileri ile karşılandı. Fransız kuvvetlerinin yanında Ermeni Alayının bir taburu da bulunuyordu. Bu durum Antep halkı üzerinde büyük bir üzüntüye neden olmuştu. Antep'liler bir miting düzenleyerek işgali protesto ettiler.¹²

Fransız birliklerinin Antep'e gelmesinden sonra 30 Ekim 1919 tarihinde işgal kuvvetleri komutanları General Woyer ile Kolonel Sainte-Marie bir toplantı düzenlediler. Toplantı sonrası Antep halkına hitaben bir beyanname yayınlandı. Beyannamede, Antep'teki İngiliz kuvvetlerinin yerine Fransız kuvvetlerinin geçeceği, halkın huzur ve güvenle işlerine devam edebileceği, din ve milliyet farkına bakılmayacağı ve Osmanlı kurumlarının işlerine müdahale edilmeyeceği bildirilmişti. Beyanname aynı gün yayınlandı. Türk halkı bu beyannameye büyük tepki gösterdi.¹³

5 Kasım 1919 tarihinde, bir Fransız subay, Akyol Karakolu'nda dalgalanan Türk Bayrağını görevli Türk Polisine zorla indirtmek istedi. Fransız kuvvetlerinin göndere çekili olan bayrağın indirilmesini istemelerine, karakolda görevli bulunan polis memuru Mehmet Hamdi Bey meslektaşları ile karşı çıktı. Mutasarrıfın emri üzerine bayrağı gönderden indirdiler. Mehmet Hamdi Bey, olayın ertesi günü Türk bayrağını göndere tekrar çekti. İşgal güçleri haberi alınca bir takım askerle karakola baskın düzenledi. Çıkan çatışmada Mehmet Hamdi Bey, mermisi tükenince, teslim olmamak adına karakolun en üst katından kendisini yere bırakarak şehit oldu.¹⁴ Antep halkı durumu haber alınca ayaklandı ve hükümetin yetkililerinin gerekeni yapmasını istedi. Akabinde, bayrağımız tekrar karakolda göndere çekildi. Fransızlar Türk bayrağının resmi kurumlara çekilemeyeceğini belirterek Türklere hakaret ediyorlardı.¹⁵ 10

¹¹Erkan Çatalbaş, *Kurtuluş Savaşı'nda Gayrinizamî Harp ve Güney Cephesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020, İstanbul, s.252-253.

¹²Mehmet Çakar, *Antep savunması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2014, Kahramanmaraş, s.18-19.

¹³Ünler, a.e., s.23.

¹⁴Ali Dikici, "Milli Mücadele Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.23, S.67-68-69, Ankara, 2007, s.346.

¹⁵Lohanizade Mustafa Nurettin, *Gaziantep Savunması*, Kastaş A.Ş., İstanbul, 1989, s.22.

Kasım 1919 tarihinde ise Ermeni çeteleri ile Türk polisi arasında bir çatışma meydana geldi ve bazı polisler şehit edildi.¹⁶

20 Kasım 1919 tarihli Antep Mutasarrıf Vekili'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda meydana gelen hadiseler ile alakalı şu bilgiler verilmektedir: *“Müdahaleye zemin hazırlayacak ve imkân verebilecek her türlü esbab-ı mümküni elden kaçırmamakta olduğum cihetle (yönüyle) gerek Ermeni sivil efradının gerekse Fransız ordusuna dâhil Ermeni askerlerin muamelatını ve ruş ve hareketlerini tekayyüd (kayıt) altında bulundurmaktayım. Bu askerlerin kusurunu kumandanlarına bildirerek tedibini (yola getirilmesini) talep ediyorum. Sivil olan Ermenileri hükümet eliyle ve kanunen terbiye eyliyorum. Hatta bundan dört beş gün evvel tiyatroya gelen üç sivil Ermeninin İslamlara ve alelhusus memurine karşı vukua gelen olay üzerine derhal polisler vasıtasıyla tutularak taht-ı nezarete alınmış ve evrakları adliyeye verilerek tevkif edilmişlerdir”*.¹⁷

23 Kasım tarihinde, Antep'te büyük bir miting düzenlenerek Antep halkının yüzde doksanının Türk ve Müslüman olduğu ve Suriye ile ilişkisi bulunmayan Antep'in işgaline müsaade edilmeyeceği ilan edildi.¹⁸

Sivas Kongresi'nde milli mücadelenin teşkilatlanması ve işgale uğrayan yerlerin kurtarılması için çeşitli kararlar alınmıştı. Kongrede, İngiliz ve Fransızların Suriye, Halep ve Diyarbakır'daki Ermenilerin güneydoğu bölgesine göç etmelerini sağlayarak burada bulunan Müslümanların göç etmesine zemin hazırlayıp Ermeni nüfusunu artırmaya çalıştıkları anlaşılmıştı. Bunun üzerine Güneydoğu Anadolu bölgesinin kurtarılması adına Antep ve Maraş bölgelerine kongre tarafından şu direktif verilmiştir:

- Göç yasaktır.
- Arazi ve Emlak ancak Türklere satılacaktır, yabancılarla Hıristiyanların arazi sahibi olmasına meydan verilmeyecektir.
- Milli amaçlar uğruna, herkes mal ve beden açısından görevli tutulacaktır.
- Polis ve jandarmada Türklerin kullanılması sağlanacaktır.

Bu direktiften de anlaşılacağı üzere işgal altında bulunan yerlerde polis teşkilatının Türklerden oluşmasına özen gösterilmiş ve buna ayrıca önem verilmiştir. Düşman işgalinden kurtarılan yerlerde de polis teşkilatı yeniden düzenlenmiştir.¹⁹

Sivas Kongresinde alınan polis teşkilatı mensuplarının Türklerden oluşması kararı öncesinde Ermenilerin yoğunlukla yaşadığı bölgelerde Ermeni ve Ermenice bilen polis memurlarının çalıştığı görülmekteydi. Görüldüğü gibi devlet, vatandaşının güvenliğini eşit şekilde sağlamaya çalışmaktaydı; ancak Ermeni nüfusun karıştığı olaylar sebebiyle ordu,

¹⁶Dikici, a.e., s.346.

¹⁷Güner, a.e., s.54.

¹⁸Lohanizade Mustafa Nurettin, *Gaziantep Savunması*, Kastaş A.Ş., İstanbul, 1989, s.22.

¹⁹A. Nihat Dünder, “Osmanlı yönetiminde 78, cumhuriyet döneminde 70 yılı geride bırakan bir teşkilat... Polis Teşkilatı”, *Türk İdare Dergisi*, C.65, S.401, Ankara, 1993. s.233-234.

jandarma ve polis gibi kurumlarda görev yapan Ermenilerin görevlerine son verilmesi kararlaştırılmıştı.²⁰ Alınan bu kararlar birlikte polis ve jandarma güçlerinin geneli Antep'ten Türklerden oluşuyordu. Bu kahraman Türk polisleri, şehir dışında bulunan Türk ulusal kuvvetlerine silah ve cephaneleri büyük bir gizlilik içerisinde taşımaktaydı.²¹ Fransızlar polis ve jandarmanın tutumlarından rahatsız olduğu için 30 Kasım 1919 tarihinde Türk polis ve jandarmanın kendi yönetimlerine bağlanması konusunda Mutasarrıflıktan istekte bulunmuştu. Halk, bu durumu kesinlikle kabul etmeyeceğini ve buna itaat etmeyeceğini net bir biçimde bildirdi. Konu, Diyarbakır'da bulunan 13. Kolordu Komutanlığına yansınca kolordu komutanı Cevdet Bey, Fransız komutanlığına durumu protesto eden bir yazı göndermişti.²²

Fransızlar, 21 Ocak 1920 tarihinde akşamüzeri İnönü Caddesi üzerinde bulunan askeri fırın önünden on iki yaşlarındaki oğlu ile birlikte yürüyen bir Türk kadınının tecavüz amacı ile peçesini açmaya çalıştılar. Kadının oğlu Mehmet Kamil, annesini korumak için Fransızlara taş atarak müdahale etti; ancak süngülenerek şehit edildi. Kadının yakarışını duyup gelen Türkler, Fransızlara karşı hücum etti; ancak Fransızlar, askeri fırına saklanarak kurtulmayı başardı. Olay şehirde hızlıca yayıldı. Halk kızgındı, tüm dükkânlar kapatıldı ve Şehit Kamil'e büyük bir cenaze töreni yapıldı. Halk dükkânlarını günlerce kapalı tuttu; gençler artık Fransızlara karşı hücum edilmesini sabırsızlıkla beklemekteydi.²³

12 Ocak 1920 tarihinde bir grup Fransız askeri Antep'e yakın olan Sakçagözü'ne gitmek için harekete geçti. Geceyi Araptar Köyü'nde geçiren bu kuvvet, köy halkını kendi evlerinden zorla çıkardı ve köylülerin eşyalarını yağmaladı. Köyün kadınlarına sarkıntılık yaptılar. Bunun üzerine köylüler ikametlerini terk ederek dağlara yerleştiler. Cıvardaki köylere Fransızların bu eylemleri haber verildi. 13 Ocak'ta Araptar Köyü'nden Maraş istikametine hareket eden Fransızları Çatalmazı mevkiinde Boynoğlu Memik Ağa ile Karayılan'ın kuvvetleri karşıladı. 3 farklı mevkiden gerçekleştirilen baskınlar ile Fransız güçleri dağılmaya başladı. Ulusal kuvvetlerin bir kısmı Fransızların ulaştırma kuvvetine baskın düzenleyerek dağıttı. Bu baskınlarla Fransızlar bölgede ağır kayba uğradılar. Fransızların isteği üzerine olay yerine gönderilen Türk-Fransız heyeti bir inceleme yaptı ve yapılan inceleme sonucunda olaylara Fransızların sebep olduğu belirlendi.²⁴

Fransız kuvvetlerine Antep-Maraş yolu üzerinde en etkili baskını 20 Ocak 1920 tarihinde Karayılan çetesi yaptı. Antep'ten Maraş istikametine doğru bir sevkiyat yapılacağı duyumunu alan Karayılan, sevkiyatı gerçekleştiren Fransızları Karabıyıklı mevkiinde karşılama kararı aldı. Karayılan'ın 80 kişiden oluşan çetesi Fransızları bu mevkide bozguna uğrattı.²⁵ Diğer taraftan, Fransız güçlerinin Antep'e girişini önlemek için Kilis yolu üzerinde görevlendirilen Şahin Bey, kısa süre içerisinde gönüllü 100 kişiden oluşan bir kuvvet oluşturdu.

²⁰ Orhan, Arslan, a.e., s.919.

²¹Durmuş Yalçın, "Milli Mücadele'de İdareciler, Günümüzün ve Geleceğin İdareciliği", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.7, S.21, Ankara, 1991, s.463.

²²Nurettin, a.e., s.27.

²³Ünler, a.e., s.27-28.

²⁴İsmail Kurt, *Güney Cephesinde Antep İşgali (1919-1921)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014, Ankara, s.37-38.

²⁵Reşit Yaşar Büyükoğlu, "Milli Mücadele Döneminde Antep Savunmasında Karayılan", Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 269-270.

Bu kuvveti ile Antep'in ve Kilis'in boşaltılmasına ilişkin Fransızlara notalar verdi. 3 Şubat 1920'de Antep istikametine yola çıkan Fransız birliğini Kilis civarında karşılayarak geri çekilmeye mecbur bıraktı. Bu sırada, Antep-Kilis telgraf hattı kesildi. Fransızlar ikinci kez hazırlanıp Antep üzerine yola çıktılar. Şahin Bey bu kuvveti de bozguna uğratarak Kilis'e kadar geri çekilmeye mecbur etti. 25 Mart 1920 tarihinde Andrea komutasındaki Fransız kuvvetleri 8000 piyade, 200 süvari, on altı makineli tüfek, bir top batarya ve birçok otomatik tüfek ile teçhiz edilmiş olarak yola çıktı. Şahin Bey, Kızılburun mevkiinde düşmanı karşıladı ve dört gün boyunca amansızca savaştı. Düşman ağır kayıplar verdi. Şahin Bey dördüncü günün öğle vakti son kurşunu kalıncaya kadar savaştı; ancak Ulu Masere Köprüsü'nde mahiyetindeki on sekiz kişi ile birlikte şehit düştü.²⁶

Antep Savunması

Şahin Bey'in şehit edilmesinin akabinde Antep-Kilis yolu üzerinde Fransız kuvvetlerine bir süre Mahmut Söylemez Bey komutasında baskınlar yapıldı. Daha sonra, Mustafa Kemal Paşa, Antep ve Maraş Kuva-i Milliye Komutanı olarak Antep harekâtına Kılıç Ali Bey'i atadı. Kılıç Ali Bey göreve başladığında Antep halkını milli mücadeleye teşvik eden bir beyanname yayınlayıp milli mücadeleye karşıtlık yapabilecek kimseleri ikna ederek daha sonradan ortaya çıkabilecek olan tehlikenin önüne geçti. Bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra 1 Nisan 1920 tarihinde Antep şehir içi savunması resmen başladı.²⁷

1 Nisan 1920 tarihinden itibaren, Antep'te Türkler ile Fransız ve Ermeniler arasında çetin bir harp başlamış oldu. Fransız kuvvetleri Antep'i yoğun bir top ateşine tuttular. Türk ulusal kuvvetleri ise hafif silahlar ile teçhiz edildi. Bu da silah gücü açısından orantısızlık anlamına geliyordu. Kılıç Ali Bey, Ermenileri Fransız tarafından ayırmaya çalışmışsa da aksine Ermeniler Fransızlara kendilerinden ayrılmayacaklarını belirttiler. Çatışmaların başlaması ile birlikte Ermenilerin yoğun olarak oturdukları mahallelerdeki Türkler ev ve eşyalarını bırakarak Türk mahallesine yerleşmek zorunda kaldılar. Fransızlar, 18 Nisan'da Mutasarrıf'a bir mektup ileterek çatışmalardan vazgeçmelerini ve Fransız yönetimine tabi olunmasını istediler. Aksi takdirde, şehrin bombardımana tutulacağı tehdidinde bulundular. 19 Nisan'da Türk ulusal kuvvetleri, Fransızların şehir ablukasına rağmen şehrin içerisine 200 kişilik takviye gücü almayı başardı. Türk ulusal kuvvetleri böylece biraz daha kuvvetlenmiş oldu. 26 Nisan'da Türk ulusal kuvvetleri ile Fransız ve Ermeniler arasında Birinci Mağarabaşı Savaşı adı verilen çarpışma yaşandı. Türk ulusal kuvvetlerinin bu mücadele sonunda büyük bir başarı elde etmesiyle şehir dışı ile bağlantı tekrar kurulmuş oldu. Fransız ve Ermenilere karşı şehir içinde yapılan ilk taarruzun başarı ile sonuçlanması, şehrin dışında bulunan Kılıç Ali Bey'e bir rapor ile iletildi.²⁸

Fransızların şehri kuşatmasına rağmen Kılıç Ali komutasındaki kuvvetler tam da bu günlerde şehre girmeyi başardı. Bu ise Türk halkının inancını daha da kuvvetlendirdi. 29 Nisan 1920 tarihinde, Kafkas Alayı'nın top atışları ile Mardintepe, Kurbanbaba ve Kolej civarları ateş altına alındı. 30 Nisan'da Fransız birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. 1 Mayıs ve 2 Mayıs'ta

²⁶Nurettin, a.e., s.38-40.

²⁷Çatalbaş, a.e., s.270.

²⁸Güner, a.e., s.57-58.

yakın çarpışmalar başladı. 3 Mayıs tarihinde ise, yoğun bir taarruzdan sonra Teketepe adı verilen mevkiî Türk kuvvetlerinin eline geçti. Aynı gün, Fransız kuvvetlerine kesin bir uyarı verilerek şehri terk etmeleri bildirildi. Yine de çarpışmalar devam ediyordu. 8 Mayıs 1920 tarihinde Fransız kuvvetleri Kilis'e geri çekilmeye mecbur kaldı. Kilis'e çekilirken iki top bırakmışlardı ve iki bin kişilik Fransız kuvveti de esir alınmış durumda idi.²⁹

Aynı tarihlerde, Mustafa Kemal Paşa Antep Milletvekili olarak seçilen Kılıç Ali Bey'i Ankara'ya çağırıldı. Kılıç Ali Bey'in Ankara'ya da görevlendirilmesi halk arasında endişe doğurdu. Bunun üzerine, Antep Heyet-i Merkeziyesi, Mustafa Kemal Paşa'dan Antep savunması bitene kadar Kılıç Ali Bey'in Antep'te kalması talebinde bulundu. Bu istek kabul görmedi; çünkü Anadolu'da başlayan Yozgat isyanının bastırılması için Kılıç Ali Bey görevlendirildi. Kılıç Ali Bey Ankara'ya gitmeden yerine Arslan Bey'i bıraktı. Daha sonra, Kuva-i Milliye Komutanlığını, Alay Komutanı Hamdi Bey devraldı. Hamdi Bey'den sonra ise görevi Binbaşı Recep aldı.³⁰

2 Haziran 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın emri üzerine Şefik Özdemir Bey Antep'e gelerek 8 Ağustos 1920 tarihinde ulusal kuvvetlerin komutanlığını devraldı. 21 Ağustos tarihinden itibaren Fransızlar Antep üzerine tekrar taarruza başladı. Fransızlar tarafından yoğun bombardıman altında tutulan Antep'e Malatya Mebusu (Milletvekili) Hacı Bedir Ağa 300 kişiden oluşan kuvveti ile geldi. Antep halkı bu kuvvetin gelmesi ile birlikte tekrar direnmeye başladı. Fransızlar şehri yoğun bir şekilde bombalamaya devam edince halkın büyük bir kısmı Malatya, Maraş, Urfa ve Elazığ taraflarına göç etti. Ağustos ve eylül aylarında bu bombardımanlar aralıksız devam etti. Fransızların Antep'i kuşatma istekleri ekim ayında da devam ediyordu. Antep Merkez Kurulunun, 17 Aralık 1920 tarihinde II. Kolordu Komutanlığına gönderdiği mektupta, "Ya istiklal Ya ölüm!" parolası ile savunmanın devam ettiğinden; ancak şehirdeki erzak kıtlığı sebebi ile açlık baş gösterdiğinden ve yalnızca 7 günlük yiyeceklerinin kaldığından bahsedilmekteydi. Antep halkının şehir dışı ile bağlantısını kesen Fransızlar, Türkleri aç ve cephanesiz bırakarak 8 Şubat 1921 tarihinde Antep'i kontrollerine aldılar. Türkler ile Fransızlar arasında Antep şehrinin teslim edilmesine dair 11 maddeden oluşan bir anlaşma yapıldı. Anteplilerin şehir savunmasındaki üstün gayretlerinden dolayı 6 Şubat 1921 tarihinde BMM'de oybirliği ile çıkan bir karar ile Antep'e "Gazi" unvanı takdim edildi. Bu gelişme, 8 Şubat 1921 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlandı ve yürürlüğe girdi. Sakarya Zaferinin akabinde 20 Ekim 1921'de yapılan Ankara Antlaşması ile Fransızlar, Antakya tarafları dışında kalan bölgelerden ayrıldılar. 25 Aralık 1921 tarihinde ise Antep'ten tamamen çekildiler. 11 ay boyunca devam eden Antep savunmasında şehre 70.000 adet mermi atıldığı ve 6.317 vatan evladının şehit olduğu bilinmektedir.³¹

Antep'in İşgali Sırasında Antep Polisinin Genel Durumu

21 Şubat 1919 tarihli Dâhiliye Nezaretinin bir belgesinde Antep'e bir komiser, dört muavin ve 21 polis memuru görevlendirildiği görülmektedir; ancak bu görevlendirmeye

²⁹Akçora, a.e., s.77-78.

³⁰Çatalbaş, a.e., s.284.

³¹Arzu Dereköylü, *Antep Harbinde Kadın ve Çocukların Rolü*. Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep, Gaziantep, 2017, s.186-187.

rağmen yeterli kadronun sağlanamaması nedeniyle Van Polis Teşkilatı'ndan 10 polis memurunun daha geçici olarak Antep'te görevlendirilmesi istendiği bilinmektedir. Dâhiliye Nezaretinden Antep Mutasarrıflığına gönderilen belgede, Antep polis kadrosunun 1 serkomiser, 4 komiser muavini ve 31 polis memurundan oluştuğu belirtilmektedir. Polis mevcudu sayısındaki artışın sebebinin ise Mondros Mütarekesi gereği Türk Ordusunun terhis edilmesinin gündemde olmasıyla ordu yerine polis teşkilatının kuvvetlendirilmeye çalışılmasından kaynaklandığı iddia edilebilir.³²

Karakol sayısına baktığımızda ise Antep'te 7 adet karakol bulunduğunu görmekteyiz. Antep genelindeki mahallelerin güvenliğini sağlayan bu karakollar Tablo 1'de gösterilmiştir.³³

Tablo 1. 22 Ocak 1919 tarihli belgeye göre Antep'te bulunan karakollar

	Karakol Adı	Bağlı Mahalleler	Müslüman Nüfus	Gayrimüslim Nüfus	Toplam Nüfus
1	MERKEZ KARAKOLU	29	11.324	899	12.223
2	SUBURCU KARAKOLU	33	14.731	2.262	17.357
3	AKYOL KARAKOLU	8	1.849	4.689	6.538
4	KOZANLI KARAKOLU	9	4.005	11.485	15.490
5	HAMİDİYE KARAKOLU				
	Mahalleleri olmayıp yollara ve mesirelere nezaret eder				
6	ŞEHREKÜSTÜ KARAKOLU				
	İnşaatının ikmaliyle merkez karakolu mahallelerinin çokluğundan dolayı bu karakola bağlanması gereklidir.				
7	KÜRTTEPE KARAKOLU				
	Yeniden ihdası lazım gelen Suburcu Karakolu Mahallelerin çokluğundan dolayı nısfî iş bu karakola rabtı lazım gelir				
	Müslüman	31.909	%63,5		
	Hristiyan	19.699	%35,5		
	Musevi	742	%1		
	Toplam Nüfus	52.350			
	Toplam Mahalle	79			

Kaynak: Orhan, Arslan, a.e., s.919.

Gaziantep'te Kuva-i Milliyeci Polisler

Antep işgali süresince görevli bulunan Türk polislerinin Antep direnişine katıldıkları ve büyük katkılar yaptıkları bilinmektedir. Bazı polislerin isimleri ve yaptıkları mücadeleler şu şekildedir;

³² Orhan, Arslan, a.e., s.919.

³³ Orhan, Arslan, a.e., s.919.

Ali Arslan Tuğgözata (Toğuz)

Milli Mücadelenin başlaması ile Trablusşam'da Serkomiser (Başkomiser) olarak görevli iken Maraş'a döndü. Maraş Ulusal Kuvvetlerinin komutanlığını üstlendi. 21 Ocak 1920 tarihinde Fransızların Maraş'a saldırı yapacağını 1 saat önceden haber alan Arslan Bey, Fransızlara karşı 22 gün boyunca mücadele etmişti. Bu sırada Antep'te devam eden direnişe de emrinde bulunan kuvvetleri göndererek destek verdi. Arslan Bey, Milli Mücadelede gösterdiği üstün gayretleri sebebi ile "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" ile ödüllendirildi.³⁴

Halil İbrahim Bey

İngilizlerin saldırısı ve sonrasında Antep'in işgali sırasında genel güvenliğin sağlanması, askerlerin ve halkın ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda çalışmalar yaptı. Fransızların 12 Ekim 1920'de Antep'e saldırısında kahramanca savunmaya katılması dolayısı ile "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" ile ödüllendirildi.³⁵

Abdullah Efendi

Antep'in Fransızlar tarafından işgali sonrasında hükümet yetkilileri ile birlikte Halfeti ilçesine gitti. Burada yürütülen Milli Mücadele çalışmalarına aktif olarak katıldı. Milli Mücadele adına yapmış olduğu büyük fedakârlıklardan dolayı "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" ile ödüllendirildi.³⁶

Yahyazade Cafer Tayyar Efendi

Halep Vilayeti 26 Ekim 1918 tarihinde işgal edilince Cafer Tayyar Efendi Polis Memuru olarak görev yaptığı Halep'ten, birlikte görev yaptığı Komiser Yardımcısı Halil, Polis Memuru Şakir ve Ahmet Tefvik ile birlikte Antep'e geldi ve görevine burada devam etti. Antep'in işgali ile birlikte Halfeti ilçesine geçerek Antep'in direniş çalışmalarına katıldı. Milli Mücadele sırasındaki üstün çalışmalarından dolayı "Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası" aldı.³⁷

Antep Savunmasında Görev Alan Diğer Polisler

Antep savunması sırasında görev yapan ve direnişe katkı sağlayan diğer polisleri de burada belirtmek gerekir. Fransız kuvvetleri 16 Nisan 1920 günü şehri ağır bombardıman altına almışlardı. Suburcu cephesinde 80 kişilik Maho Paşa kuvveti ile 40 kişilik Beylerbeyi muhtarı Ali Ağa'nın kuvvetleri gece vakti dışarıya kaçtılar. Cephede 5 köylüye ek olarak Elbistanlı polis Hacı Efendi, Obüs Abdurrahman Efendi, Maydonozzade Tefvik Efendi ve birkaç kişi daha bulunuyordu. İsmi sayılı kişiler sabaha kadar nöbet tutmuşlardı. Elbistanlı Polis Hacı Efendi de sabaha kadar nöbet tutmuş ve üzerine düşen görevleri kusursuz bir şekilde yerine getirmişti.³⁸

³⁴Ali Dikici, "İstiklal Madalyalı Polisler ve Yüzellilik Polisler" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.25, S.75, Ankara, 2009, s.535-536.

³⁵Dikici, a.e., s.541.

³⁶Dikici, a.e., s.548.

³⁷Dikici, a.e., s.548-549.

³⁸Nurettin, a.e., s.52.

Antep savunmasının son günlerine kadar polisler halkla birlikte hareket ediyordu. 6/7 Şubat 1921 gecesinde halk ve askerler arasından şehir dışına çıkmak üzere Fransızlarca bilinen kişilerin düşmanın en zayıf mevkiinden çıkması kararlaştırıldı. 7/8 Şubat gecesi Hükümet yetkilileri, polis memurları, Heyet-i Merkeziye üyeleri, jandarmalar ile sivil halkın bir bölümü yola çıkmak üzere hazırlandı. Gece yarısından sonra, Özdemir Bey ile Hükümet erkânından 200 kişilik kabile şehir dışına çıktılar. Daha sonra polis, jandarma ve halktan oluşan 200 kişiyi geçen kabile şehrin batı istikametinden çıkış yaptı. Bu kableden sonra da şehrin diğer tarafından 200 kişilik bir başka grup çıktı.³⁹

Görüldüğü üzere Türk Polisleri Antep savunmasında önemli görevler yürütmüşler ve savunmanın başarıya ulaşması amacıyla büyük çaba göstermişlerdir. Özellikle Cemal Bey'in Mutasarrıflığı sırasında toprağa gömülen birçok silah polis ve jandarma marifetiyle gizlice şehir dışındaki ulusal kuvvetlere verilmişti. Polis teşkilatının idaresinin Türklerde bulunması da bu çalışmaların başarı ile sonuçlanmasını sağlamıştır.⁴⁰

Tablo 1: Gaziantep Emniyeti'nde Görevli, İstiklâl Madalyası Alan Polisler

	Adı/Künyesi	Rütbesi/Görevi
1	Halit Efendi	Ayıntap Serkomiser Vekili
2	Mustafa Efendi	Ayıntap Komiser Muavini
3	Mustafa Sami Efendi	Ayıntap Polis Komiser Muavini
4	Mehmet Şakir Efendi	Gaziantep Polis Memuru
5	Cafer Tayyar Efendi	Gaziantep Polis Memuru
6	Mehmet Tahir Efendi	Gaziantep Polis Memuru
7	Abdullah Efendi	Gaziantep Polis Memuru
8	Asım Efendi	Gaziantep Polis Memuru
9	Bekir Sıtkı Efendi	Gaziantep Polis Memuru
10	Mehmet Fehmi Efendi	Gaziantep Polis Taharri Memuru
11	İbrahim Ethem Efendi	Gaziantep Polis Memuru
12	Şevket Efendi	Gaziantep Polis Memuru
13	Celal Efendi	Gaziantep Komiser Muavini
14	Musa Kazım Efendi	Gaziantep Polis Memuru
15	Mustafa Saffet	Gaziantep Komiser Muavini
16	Mehmet Şevki Efendi	Gaziantep Polis Memuru
17	Mehmet Rıfat Efendi	Gaziantep Kozanlı Mevkii Komiser Muavini
18	Ahmet Tevfik Efendi	Gaziantep Komiser Muavini

Kaynak: (Dikici, 2009, s. 571.)

Sonuç

Antep savunması, İngiliz ve Fransız işgalleri sırasında Antep halkının göstermiş olduğu olağanüstü fedakârlıklar sebebi ile Türk ve dünya tarihinin en önemli olaylarından biridir; zira Antep'in işgali sırasında iki düzenli ordudan oluşan alışlagelmiş savaş düzeni bulunmamaktaydı. Bir yanda önce İngiliz daha sonra Fransız düzenli ordusu diğer yanda ise savaş koşullarının getirdiği yokluk içerisinde bulunan Antep halkı bulunmaktaydı. Savaşın

³⁹Nurettin, a.e., s.27.

⁴⁰Yalçın, a.e., s.463.

---

sonuçları açısından bakıldığında ise Antep halkının işgal güçlerine karşı vermiş olduğu üstün mücadeleyi ve elde ettiği kazanımları görmekteyiz. Her ne kadar Fransız kuvvetlerinin savunmanın son günlerine yakın şehri kuşatıp halkı açlık içerisinde bırakması ve şehri bombardıman altına alması sonucu Antep teslim alınmış olsa da, Antep halkı onuru zedelemeyecek şekilde anlaşma yaparak şartları kabul etmişti; ancak bu süreç içerisinde Fransız kuvvetleri deyim yerinde ise Antep'te nefes dahi alamamışlardı. Bu süreç içerisinde Antep halkı ile birlikte hareket eden polisler bir yandan aslî görevleri olan asayişî sağlamaya çalışmışlar diğer yandan Antep savunmasına katılarak direnişî kuvvetlendirmişlerdir. Halktan farklı olarak polislerin Antep savunmasının içerisinde yer almaları polislere ayrı bir sorumluluk yüklemekteydi; zira polis teşkilatı mensupları, silahlı bir unsur teşkil etmeleri ve haber alma konusundaki tecrübeleri ile direnişî önemli bir destek vermekteydiler. Ayrıca, işgal kuvvetlerinin hareketlerini takip etme konusunda da devlet görevlisi olmaları sebebiyle daha avantajlı durumdaydılar. Ayrıca Suriye'nin işgal edilmesinden sonra Antep'e gelen polisler de Antep direnişîne tüm mevcudiyetleri ile katılmışlar ve büyük katkılar yapmışlardır. Antep savunması sırasında askerlik yapan ancak daha sonradan polis olan polisler de aynı şekilde direnişîe katılmış ve başarılı çalışmalar yürütmüşlerdir. Bunlardan bir kısmı ise İstiklâl Madalyası almışlardır.

Kaynakça

- Akçora, Ergünöz, “Kilis’in Antep Müdafasındaki Yeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.11, S.31, Ankara, 1995, s.55-87.
- Başkan, Ömer Fatih,“Milli Mücadele Yıllarında İngiliz ve Fransızların İşgal Ettikleri Güney Bölgesinde Haberleşmeye Yönelik Sansür Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.36, S.101, Ankara, 2020, s.1-28.
- Büyükoğlu, Reşit Yaşar,“Milli mücadele döneminde Antep savunmasında Karayılan”, *Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s.267-283.
- Çakar, Mehmet,“Antep Savunması”,Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş, 2014.
- Çatalbaş, Erkan,“Kurtuluş Savaşı’nda Gayrinizamî Harp ve Güney Cephesi”, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2020.
- Dereköylü, Arzu,“Antep Harbinde Kadın ve Çocukların Rolü”, *Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu*, Gaziantep, 2017, s.182-195.
- Dikici, Ali,“Milli Mücadele Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polisi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.23, S.67-68-69, Ankara, 2007, s.339-382.
- Dikici, Ali,“İstiklal Madalyalı Polisler ve Yüzellilik Polisler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.25, S.75, Ankara, 2009, s.523-573.
- Dikici, Ali,“Suriye’nin İşgalinden Sonra Antep’e Gelerek Direniş Mücadelesine İştirak Eden Polisler”, *Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu*, Gaziantep, 2017, s.135-174.
- Dündar, A.Nihat,“Osmanlı yönetiminde 78, cumhuriyet döneminde 70 yılı geride bırakan bir teşkilat... “Polis Teşkilatı” ”, *Türk İdare Dergisi*, C.65, S.401, Ankara, 1993, 213-309.
- Güner, Zekai,“Antep savunması ve Şefik Özdemir Bey’in faaliyetleri”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.6, Zonguldak, 2007, s.49-65.
- Güllü, Ramazan Erhan,“Milli Mücadele’de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey’in Faaliyetleri ”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, S.2, Gaziantep, 2017, s.490-507.
- Karayünlü, Gökhan, Cumhuriyet Dönemi Türk Polis Teşkilatı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman, 2012.
- Kurt, İsmail, “Güney cephesinde Antep İşgali”, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.
- Nurettin, Lohanizade Mustafa, *Gaziantep Savunması*, Kastaş A.Ş Yayınları, İstanbul, 1989.
-

Orhan, Muzaffer, Arslan, Mustafa, “1889-1920 Arası Antep Polis Teşkilatının Genel Durumu”, *Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep, Gaziantep*, 2017, s.908-932.

Ünler, Ali Nadi, *Gaziantep Savunması*, Kardeşler Matbaacılık, İstanbul, 1969.

Yalçın, Durmuş, “Milli Mücadele’de İdareciler, Günümüzün ve Geleceğin İdareciliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.7, S.21, Ankara, 1991, s.407-477.

Ayntab Mahkemesinde Kadınların Hak Arama Mücadelelerine Dair Bazı Değerlendirmeler (1600-1650)

Zülfiye KOÇAK*

Özet

Cumhuriyetten önce Ayntab, günümüzde Gaziantep olarak bilinen şehir, Güneydoğu Anadolu ile kuzey Suriye arasında, stratejik bir bölgede kurulduğundan ilk çağlardan bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra ilk önce Arap daha sonra Şam ardından zaman zaman Zülkadriye zaman zaman Halep Vilayetine sancak statüsüyle bağlanmıştır. 1818 yılında sancak statüsünden çıkarılarak Halep Vilayetine bağlı bir kaza haline getirilmiş ve bu durum Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.

Ayntab, Osmanlı egemenliğine alındıktan sonra adli teşkilatın kurulmasına paralel olarak düzenli şekilde mahkeme kayıtları tutulmuş ve bu kayıtların büyük kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Kadı sicilleri ya da şer'iyeye sicilleri olarak bilinen bu kayıtların incelenmesi şehrin sosyal tarihinin ortaya konulması açısından son derece önemlidir. Bu çalışmada 1600-1650 yılları arasında Ayntab mahkemesinde tutulan 17 adet şer'iyeye sicil defteri kullanılarak kadınların evlenme, boşanma, mehir, nafaka, miras, alacak-verecek, alım-satım, hibe-temlik ve vakıf işleri gibi çeşitli konularda mahkemeleri kullanma pratiklerine örnekler verilerek hak arama mücadeleleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayntab, Kadın, Mahkeme, Şer'iyeye Sicili, Hukuk.

Some Evaluations Regarding Women's Struggle to Seek Their Rights in the Ayntab Court (1600-1650)

Abstract

As Ayntab, a city today known as Gaziantep was established in a strategic area between the Southeastern Anatolia and north Syria prior to the Republic, it has hosted many civilizations since ancient ages. It was first subjected to the Arab province after joining the Ottoman territories during the time of Selim the Grim and then to the Damascus province and occasionally to the Zülkadriye province and Aleppo province with sanjak status. It was taken out of sanjak status in 1818 and became a township affiliated to the Aleppo province. This continued until the Republic period.

After Ayntab had come under the domination of the Ottoman Empire, the court records were kept regularly in parallel with the establishment of a judicial organization and most of these records have survived today. Examination of these records which are known as qadi registries or şer'iyeye (court) registries is crucial for revealing the social history of the city. In this study, it was tried to reveal women's struggle to seek their rights by

---

* Doç.Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: zulfiye62@hotmail.com

---

giving examples to their practice of using the courts regarding a variety of issues such as marriage, divorce, bride wealth, alimony, heritage, receivables-payables, purchase-sale, grant-assignment and foundation affairs using 17 şer'iyeye registry books which were kept in the Ayntab Court between 1600-1650.

Keywords: Ayntab, Woman, Court, Şer'iyeye Registry, Law.

Giriş

Cumhuriyetten önce Ayntab, günümüzde Gaziantep olarak bilinen şehir, Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden biridir. Son zamanlarda yapılan kazılar, bölgedeki yerleşimlerin M.Ö. 1800-1700 yıllarına kadar gittiğine işaret etmektedir.¹ Şehrin kurulmasına öncülük eden kale, Bizans İmparatoru I. Justinianus zamanında (527-565) yapılmıştı.²

Büyük bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, bir bölümü de Akdeniz Bölgesinde yer alan Gaziantep'in doğusunda Şanlıurfa, batısında Osmaniye ve Hatay, kuzeyinde Kahramanmaraş, güneyinde Suriye, kuzeydoğusunda Adıyaman ve güneybatısında Kilis bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu ile kuzey Suriye arasında, askeri ve iktisadi bakımdan stratejik bir bölgede, ilk uygarlıkların kurulduğu Mezopotamya ve Akdeniz arasında bulunması ayrıca Akdeniz ve güneyden gelip; doğu, batı ve kuzeye giden yol kavşakları üzerinde yer alması tarih öncesi çağlardan bu yana yerleşim sahası olarak seçilmesinde oldukça etkili olmuştur.³ Hz. Ömer döneminde İslâm topraklarına katılan Ayntab, Osmanlı egemenliğine geçmeden önce Abbasi, Selçuklu, Eyyubi, Memluk ve Dulkadir Beyliği hâkimiyetinde kalmış, bu süreçte zaman zaman bölgede Bizans ve Haçlılar hüküm sürmüştü.⁴ Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır'a düzenlediği seferler sırasında Osmanlı topraklarına katılan Ayntab, ilk olarak Arap Vilayetine, 1527 yılında Şam Vilayetine, 1529-1530 yıllarında tekrar Halep Vilayetine, 1531 yılında da Zülkadriye Vilayetine sancak statüsüyle bağlanmıştı. Merkezi hükümetin yaşadığı bir takım zorluklardan dolayı XVI. yüzyılın sonlarında Halep Vilayetine bağlanmışsa da XVII. yüzyılda yeniden Zülkadriye Vilayetine bağlanmıştı. 1818 yılında Osmanlı idari sisteminde yapılan köklü değişikliklerle Ayntab sancak statüsünden çıkarılarak Halep Vilayetine bağlı bir kaza haline getirilmiş, bu durum Cumhuriyet dönemine kadar devam ettirmişti.⁵

Son yıllarda siyasi tarih çalışmalarının yanı sıra, Ayntab'ın sosyal, kültürel, ekonomik yapısını ortaya koymaya yönelik çalışmalar da hız kazanmıştır. Şehrin sosyal tarihinin ortaya konulmasında Osmanlı döneminde faaliyette olan mahkeme kayıtlarının gözden geçirilmesi son derece önemlidir. Sicilât-ı şer'iyeye, kadı sicilleri, kadı defterleri, mahkeme defterleri, zabt-ı vakâi sicilleri veya sicillât

¹ Recep Yıldırım, *Eskiçağ'da Anadolu*, Meram Yay., İzmir 1996, s. 43- 62.

² Nazmi Seygen, *Anadolu Kaleleri*, Doğu Matbaası, Ankara 1959, s. 125.

³ Hüseyin Çınar, "18. Yüzyılda Ayntab (Antep) Sancağı'nın İdari ve Mali Yapısı", *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, (Ed. Erol Özvar- Arif Bilgin), İstanbul 2008, s. 267; *Gaziantep İl Yıllığı 2002*, s. 1-5; Adem Çalışkan, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Antep ve Civarında Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XVIII/IV (2019), s. 1556.

⁴ Hüseyin Özdeğer, "Gaziantep", *DİA*, c. 13, s. 466-467; Hüseyin Özdeğer, *Onaltıncı Asırda Ayntab Livası*, İstanbul 1988, s. 2-3; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1991, s.108; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1995, s. 442; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat, İstanbul 1969, s. 224; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu (1098'den 1118'e kadar)*, İÜ Ed. Fak. Yay., İstanbul 1974, s. 77.

⁵ Şerafettin Turan, "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı (H. 1041/M. 1631-1631 Tarihli Bir İdari Taksimat Defteri)", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Erzurum 1961, s. 201 vd.; İsmail Altınöz, "Dulkadir Eyaletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)", (Ed. Yusuf Küçükdağ), *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*, Gaziantep 1999, s. 89-146; İsmail Altınöz, *Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi*, Kahramanmaraş 2009, s. 81; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988, s. 88; Hüseyin Özdeğer, "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 16 (Şubat 1982), s. 20 vd. ; Çınar, "Ayntab Sancağı'nın İdari ve Mali Yapısı", s. 268-269; Hüseyin Çınar, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntab Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 268-269; Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009, s. 46-65; Bilgehan Pamuk, "Dulkadir Beyliği Zamanında Ayntab", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildirileri*, III, Kahramanmaraş 2012, s. 87-90; İbrahim Etem Çakır, "Ayntab Şehrinde Dulkadirli İzleri", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildirileri*, III, Kahramanmaraş 2012, s. 66-68.

defterleri de denilen bu defterler, davaya taraf olanlar ve şuhûdü'l-hâl denilen bir heyetin huzurunda herhangi bir yoruma mahal verilmeden özetlenerek kaydedildiklerinden son derece güvenilir ve objektif kayıtlardan oluşmaktadır. Bundan dolayı şehir yaşamının dinamik öğeleri en iyi şekilde kadı sicillerinin incelenmesiyle ortaya konulabilir. Sosyal tarih çalışmalarında temel kaynak niteliğinde olan sicillerde yer alan konuların çeşitliliği, onları özellikle son dönemlerde hukuk, iktisat, sosyoloji, sosyal antropoloji, kültür, din, dil bilim vb. pek çok disiplinin kaynağı haline getirmiştir.⁶

1970'li yıllarda siciller üzerinde yoğunlaşan çalışmalar daha çok bu kaynakların tarihin hangi alanlarında kullanılabileceğine odaklanmışken, 1980'lerden sonra kadın, Müslim-gayrimüslim ilişkileri, maddî kültür, hukuk, iktisat, sosyoloji, sosyal antropoloji gibi konular sicillerle yeni anlamalara ve yorumlara kavuşmuştur.⁷ Aynı zamanlara denk gelecek şekilde Batı'da başlayan *İkinci Dalga Feminist Hareketi*, Osmanlı kadınına dair çalışmalara da ivme kazandırmıştır. XVII. yüzyıl Kayseri kadı sicillerine dayanarak yaptığı çalışmalarda bir Osmanlı kadın modeli çizmeye çalışan Ronald Jennings⁸ ile başlayan kadın çalışmaları, Haim Gerber,⁹ Abraham Marcus,¹⁰ Judith Tucker¹¹ ve Suraiya Faroqhi¹² tarafından devam ettirilince günümüzde birçok araştırmacı bu alana yönelmiş, aile hukuku, kadınların adalet arayışı, kadın vakıf ve kadın hukuk ilişkisi gibi farklı konularda çok sayıda çalışma ortaya konulmuştur. Bu çalışmalar hem batılı tarihçilerin Osmanlı kadını sarayın özel hayatını temsil eden harem dairesi ve orada süregelen yaşamla özdeşleştirmeleri algısını kırmış hem de cinsiyet duyarlılığına sahip yeni bilgi birikimleriyle kadınların tarihsel özneler olarak tarih yapımına etkin katıldıklarını belgelemiştir.¹³

Bu çalışmada 1600-1650 yıllarında Ayntab mahkemesinde tutulan ve daha önce bunlara dayalı hazırlanan doktora tezinde¹⁴ kullanılan örnekler üzerinden Ayntablı kadınların evlenme, boşanma, mehir, nafaka, miras, alım-satım, alacak-verecek ve vakıf gibi konularda mahkemelerde hak arama pratikleri irdelenecektir. Böylece özelde Ayntab şehriden hareketle Osmanlı kadınının siyasi, ekonomik sosyal ve kültürel hayattaki rolleri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Evlenme Davaları

⁶ Ahmed Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, XIV (2009), s. 21-22; Mücteba İlgürel, "Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 28-29 (1974), s. 123-124; İbrahim Yılmazçelik, "Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru Diyarbakır Şer'îyye Sicilleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 90 (Haziran 1994), s. 41; Feridun M. Emecen, "Osmanlılar'da Devlet, Toplum ve Mahkeme", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, (Ed. Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998, s. 76.

⁷ Yunus Uğur, "Şer'îyye Sicilleri", *DİA*, c. 39, İstanbul 2010, s. 10-11; Kadın çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Betül İpşirli Argıt, "Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/5 (2005), s. 575-621.

⁸ Ronald Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 16 (2-3), 1973, s.168-216; Ronald Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 18 (1), 1975, s. 53-114; Ronald Jennings, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 21 (3), 1978, s. 225-293; Ronald Jennings, "The Legal Position of Women in Kayseri, A Large Ottoman City, 1590-1630", *International Journal of Women's Studies*, 3 (1980), s. 559-582.

⁹ Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle East Studies*, 12 (3), s. 231-244.

¹⁰ Abraham Marcus, "Men, Women and Property: Dealers in Real Estate in 18th Century Aleppo", *JESHO*, 26/2 (1983), s. 137-163.

¹¹ Judith Tucker, *Women in Nineteenth Century Egypt*, Cambridge 1985.

¹² Suraiya Faroqhi, *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri*, Cambridge 1987.

¹³ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yay., İstanbul, 2003, s. 29-31; Veysel Gürhan, "18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kadın ve Hukuk: Amid Mahkemesi'nde Kadınların Hak Arama Süreçlerine Dair Bazı Değerlendirmeler", *İTOBIAD*, 6/3 (2017), s. 1646.

¹⁴ Zülfiye Koçak, *Ayntap Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2010.

Evlilik, hem erkek ve kadın ilişkisini meşru temele dayandıran toplumsal bir ilişki hem de toplumun temelini oluşturan ailenin varlığını ve sürekliliğini sağlayan sosyal bir kurumdur.¹⁵ İslâm hukukçuları ise evliliği; karı koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir akid olarak ifade etmiş ve bu akid için nikâh tabirini kullanmışlardır.¹⁶ Fikhî anlamda nikâh, şer‘an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade etmektedir.¹⁷ İslâm hukukunda nikâh, esas itibariyle tarafların ve şahitlerin iştirakiyle akdedilen medeni bir sözleşmedir, geçerli olabilmesi için şahitlerin huzurunda akdedilmesine karşın resmî bir memurun veya bir din adamının huzurunda yapılması zorunlu değildir.¹⁸ Ancak Ayntablı kadınlar çok sık olmasa da nikâh akdi yaptırmak için mahkemeyi kullanmışlardır.¹⁹ 26 Şubat 1635’te Emine adlı genç kız, mahkemeye başvurarak *bikr-i balığ* (buluğ çağına ermiş) olduğunu, babasının üç yıldan fazladır ahar diyara gidip gelmediğini ve buralarda da herhangi bir yakının olmadığını söyleyerek Allah’ın emri ve Resulullah’ın kâvli ile Ömer adlı kişiyle evlenmek istediğini dile getirmişti.²⁰ 16 Kasım 1647’de ise Tarla-yı Cedid mahallesinden Gülistan, ergen ve kimsesiz olduğunu söyleyerek 25 guruş mehr-i muaccel, 25 guruş mehr-i muahir ile Hasan’a nikâh olmayı talep etmişti.²¹ Hem Emine’nin hem de Gülistan’ın evlilik talepleri, İslâm hukukunun kadına ergen olmuşa velisinin iznini almaksızın evlenebilme hakkını vermesinden²² dolayı uygun bulunmuş ve kadı huzurunda nikâhları kıyılmıştı. Ayntablı bütün kadınların nikâh işlemlerini mahkemede yaptırdukları söylenemez. Zira bu işlemi bağlı buldukları köy ya da mahalle imamı da şahitler huzurunda yapabilmekteydi.

Ayntab’da küçük yaşlarda evlendirilen kadınlar, *akıl balığ* olduklarında şayet evliliklerinden memnun değillerse İslâm hukukundaki *Hıyârü’l bulûğ* hakkını kullanmak için mahkemeye başvurmuşlardı. Nisan 1645’te Çukur mahallesinden Meryem, henüz balığ değil iken yengesi tarafından nikâhlandırılmış ancak balığ olduktan sonra nikâhın feshedilmesi talebinde bulunmuş ve nikâhı feshettirmişti.²³ 1 Nisan 1619 tarihli davada da davalı olarak mahkemeye giden Akyol mahallesinden Emine, *ben akıl balığa iken Uğurlu’ya nikâh olmadım. Nikâh olmaya rızam yokdur* şeklinde ifade vermişti.²⁴ Bu davada Emine’nin evliliğinin bitip bitmediği kaydedilmemiş olsa da İslâm hukukuna göre hareket etmek zorunda olan kadı, muhtemelen fesih kararı vermişti. Nikâhlarını feshettirmek isteyen bazı Ayntablı kadınlar, *Hıyârü’l bulûğ*’u bir çıkış yolu olarak kullanmak istemişlerse de başarılı olamamışlardı. 30 Nisan 1619’da mahkemeye yansıyan dava buna güzel bir örnektir. 1,5 yıldır evli olan Elif, kocasının Ayntab’da olmadığı bir zamanda kadı Mehmed Efendi’ye giderek nikâh zamanında balığ olmadığını gerekçe gösterip nikâhını feshettirmişti. Ancak kocası Ahmed döndüğünde bu duruma itiraz etmiş, bunun üzerine mahkemeye çağrılan Elif; *14 yaşındayım, nikâh olalı 1,5 seneden fazla oldu. Ahmed üzerime gelip bekâretim izâle eyledi. Nikâh zamanı 12,5 yaşında idim ve balığa değildim. Nikâha rıza vermedim* şeklinde kendisini ifade etmiş olsa da Ahmed’in mahkemeye getirdiği şahitlerin; *huzurumuzda mezbüre Elif 12 yaşından ziyâde olup balığ oldum, iki üç defa haiz gördüm, Ahmed’e*

¹⁵ İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yay., İstanbul 2000, s. 203.

¹⁶ M. Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Klasik Yay., İstanbul 1985, s. 13; M. Akif Aydın, “İslâm Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, III, İstanbul 1982, s. 1.

¹⁷ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *DİA*, İstanbul 2007, c. 33, s. 112.

¹⁸ Aydın, “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, s. 1; Joseph Schacht, “Nikâh”, *İA*, c. 9, s. 257.

¹⁹ Ayntab şehrinde aile kurumu hakkında bkz. Zülfiye Koçak, “Şer‘iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44 (2010), s. 291-305; İbrahim Etem Çakır, “16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1 (2010), s. 1-17; İbrahim Etem Çakır, *16. Yüzyılda Ayntab Şehri*, Yeditepe Yay., İstanbul 2015, s. 387-413.

²⁰ GŞS. 14/341.

²¹ GŞS. 19/147.

²² Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974, s. 68; Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1994, s. 67.

²³ GŞS. 18/232.

²⁴ GŞS. 12/240.

varmaya rızâ verdim ve eniştem Mustafa'yı dâhi vekil-i nasb ettim dedi ve Musdafa dâhi Elif'i Ahmed'e nikâh eyledi demeleri üzerine mahkeme evliliğin devamına karar vermişti.²⁵

İslâm hukukunda nikâhın sahih olmasının birtakım şartlara bağlı olduğunu bilen Ayntablı kadınlar, şartların gerçekleşmediği her durumunda çareyi mahkemeye başvurmada bulmuşlardı. Ocak 1650'de baliğ olmayan Hatice'nin, Mustafa'yla velisinin izni olmadan yapılmış nikâh davası mahkemeye yansımıştı. Hatice'nin velisi Hüseyin mahkemede durumu ayrıntılı anlatmış, Mustafa da velinin izni olmadan nikâhın yapıldığını kabul etmişti. Kadı, İslâm hukukunda küçük yaştaki kızların ancak velilerinin izniyle evlendirilebilecekleri kuralına uygun hareket ederek nikâhı feshetmişti.²⁶ Ekim 1650'de mahkemeye yansıyan Arablar Köyü'nden Döne'nin davası da İslâm hukukunda nikâhın tarafların rızasıyla gerçekleşebileceği şartıyla ilgiliydi.²⁷ Döne, kendisine haber verilmeden kardeşi Yunus ve annesi Selçuk tarafından, Mehmed'e nikâhlendirildiğinden nikâhın feshedilmesi talebinde bulunmuş ve bu konuya dair müftüden aldığı fetvayı mahkemeye sunmuştu. Kadı, Döne'nin rıza vermediği nikâhı feshetmişti.²⁸ Benzer şekilde mahkemede *Karagöz'e varmağa rızam yokdur* diyerek kendisini ifade eden zimmî taifesinden Meryem'in nikâhına da kadı onay vermemiştir.²⁹

Boşanma Davaları

Osmanlı toplumunda, aile birliğinin korunması için evlilikte devamlılık esas kabul edilmiş olmakla birlikte, aile birliğini sürdürmek imkânsız bir hâl aldığında eşler arasındaki nikâh akdini çeşitli şekillerde sona erdirme imkânı bulunmaktaydı. Nikâh akdinin sonlandırılması olarak kabul edilen boşanma, kişileri ilgilendirmenin yanı sıra toplumun temelini oluşturan ailenin dağılması anlamına geldiği için aslında toplumu ve dolayısıyla devleti de yakından ilgilendiren bir olaydır.

İslâm hukuku evlilere hayat boyu beraberliği önermiş, boşanmayı hoş karşılamamış hatta boşanma "Allah nezdindeki en sevimsiz helal olarak" tarif edilmiş olsa da,³⁰ Ayntab'da eşleriyle anlaşamayan kadınlar mahkemeye gitmiş ve bu durumlarına son vermek için hukuk mücadelesi vermişlerdi.³¹ İslâm hukukunda boşanma *talâk* olarak ifade edilmektedir. Bu kavram kocanın tek taraflı irade beyanını, eşlerin ayrılık konusunda anlaşmalarını ve hâkim kararıyla gerçekleşen üç türlü boşanmayı karşılasa da çağdaş İslâm hukukçuları bu kavrama yalnızca kocanın tek taraflı irade beyanını aldıkları için muhâla ve terfik türü boşanmalar farklı değerlendirilmiştir.³² Ayntab mahkemesine kadınlar tarafından taşınan boşanma talepleri her türden boşanmaya örnek oluşturacak niteliktedir. Nisan 1615'te Kilis sakinlerinden Ayşe bint-i Alaaddin, vekili Ahmet vasıtasıyla mahkemeye başvurmuş ve kocası Süleyman'ın Ruha'da kendisini *talâk-ı tatlik* ile boşadığını söyleyerek durumun incelenmesini istemişti. Boşanma olayına tanıklık eden Ebubekir bin Ali ile İbrahim bin Abdurrahman mahkemeye çağrılmış ve bu şahitlerin; *merhum Süleyman bizim huzurumuzda tarih-i kitaptan sekiz ay mukaddem zevcesi mezbure Ayşe'yi talâk-ı selase ile tatlik eyledi* şeklinde beyanda bulunmalarıyla dava kayıtlara geçmişti.³³ Diğer

²⁵ GŞS. 12/7.

²⁶ GŞS. 18/203.

²⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, c. 2, İstanbul 1968, s. 61-62; Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 156

²⁸ GŞS. 20/55.

²⁹ GŞS. 67/98.

³⁰ *Sünen-i Ebû Dâvud Tercümesi, Kitâbu't-Talâk Bâbu fi Kerâhiyyetu't-Talâk*, 2178 Nolu Hadis, c. 2, (Çev. Ahmet Necati Yenieli- Hüseyin Kayapınar), Şamil Yay., İstanbul 2017, s. 222.

³¹ Ayntab şehrindeki boşanma davaları için bkz. Zülfiye Koçak, "Ayntab Şehrinde Aile Birliğinin Sona Erme Süreci (1600-1650)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2011), s. 417-435; İsmail Kıvrım, "17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayntâb Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2011), s. 371-400.

³² Hamza Aktan, "İslam Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 409; Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, 36.

³³ GŞS. 16/96.

benzer bir dava da 30 Mayıs 1624 tarihinde kayıtlara geçmişti. Şehreküstü mahallesinden Meryem, üç senedir ahar diyarda olan kocası Ali'nin 40 gün evvel Sivas'ta kendisini Müslümanlar huzurunda *talâk-ı selase* ile boşadığını söylemiş ve söylediklerine Ali bin Hasan ile İbrahim bin Hacı Ali'yi şahit göstermişti. Şahitler, Meryem'in söylediklerini doğrulayınca dava kaydedilmişti.³⁴ Kocalarının tek taraflı beyanları sonucu boşanan bu kadınların, mahkemeye giderek durumlarını tescil ettirme nedenleri tam olarak bilinemese de muhtemelen kocalarının üzerinde olan haklarını alabilmek ve yeni bir evlilik sırasında oluşabilecek engelleri ortadan kaldırma istekleri bunda oldukça etkiliydi.

Ayntab mahkemesine kadınlar tarafından taşınan bir boşanma türü de şartlı talaktı.³⁵ 6 Kasım 1603 tarihinde Çukur mahallesinden Fatma bint-i Mehmed mahkemeye giderek kocası Ömer'in *bundan akdem seni bilâ nafaka bıragub gider isem benden üç tâlak boş ol* dediğini ancak kendisini nafakasız bırakıp gittiğini söyleyerek Müslümanlardan konunun sorulmasını talep etmişti. Bu talep üzerine durum Hüseyin ve Mehmed'den sorulmuş, bu kişilerin; *dört senedir ki mezbûr Ömer, mezbûre Fatma'yı bilâ-nafaka bırakub ahar diyara gidüp ve Fatma nafakaya muhtaçtır* şeklindeki beyanlarıyla dava kaydedilmişti.³⁶ 22 Mart 1605'te de Akyol mahallesinden Fatma'nın davası mahkemede görülmüştü. Fatma'nın kocası Ramazan daha önce mahkeme huzurunda; *bundan akdem zevcem mezbûreye başka mesken tedarik etmeyecek olursam benden üç talâk boş olsun* diyerek şart koşmuş ancak bu şartı yerine getirememişti. Mahkemede hazır bulunan Ramazan, söylenenleri kabul etmiş ve *talâk-ı salase vâki olmağın* kaydı düşülerek dava kapanmıştı.³⁷ Bu davaların ilkinde boşanma kararı verildiği kaydedilmemiş olsa da şart yerine geldiği için büyük ihtimalle boşanma gerçekleşmişti. Zira İslâm hukukuna göre şarta bağlı boşanma hükmü şartın gerçekleşmesi anında, vadeye bağlanan boşanma hükmü de bu vade geldiğinde gerçekleşmekteydi.³⁸ Evliliklerini bir şarta ya da bir vadeye bağlayan erkeklerin amacı muhtemelen boşanmak değil, rahatsızlık duyulan davranışları tekrarlamayacağı hususunda samimi olduğunu göstermek için evliliği üzerine yemin etmektir. Ancak kocalar yapmaya söz verdikleri hususları yerine getirmediğinde sorunlu evliliklerinden kurtulmak isteyen kadınlar, bunu fırsat olarak görmüş ve mahkeme aracılığıyla duruma bir çözüm bulmaya çalışmışlardır.

İslâm hukukunda evliliği sona erdirmeye yetkisi temelde kocaya verilmiştir.³⁹ Ancak evlilik hayatından mutlu olmayan ve bu mutsuzluğu sürdürmek istemeyen Ayntablı kadınlar mehir, nafaka ve iddet nafakası gibi haklarından vazgeçerek kocalarıyla anlaşmalı boşanabilmişlerdir. Muhâla adı verilen bu uygulama Ayntab'da en çok rastlanan boşanma şekliydi. 30 Ekim 1603 tarihinde Kürkçüyan mahallesinden Gülfer bint-i Mehmed, vekil olarak seçtiği kardeşi vasıtasıyla mahkemeye başvurmuş, kocası Hüdaverdi ile *adem-i zindeğânları* olmadığını söylemiş ve kocasının zimmetinde olan mehr-i muaccel, mehr-i muahhir, iddet nafakası ve diğer bütün haklarından vazgeçtiğini beyan ederek boşanma talep etmişti. Hüdaverdi beş altın hulu' bedeli aldıktan sonra tarafların birbirilerinin zimmetlerinden *ibra-i iskat-ı tamm* ettiklerini söylemelerinin ardından dava boşanmayla sonuçlanmıştı.⁴⁰ 17 Nisan 1647 tarihinde de Çukur mahallesinden Ahsen bint-i Hüseyin'in davası mahkemeye yansımıştı. Ahsen, kocası Hasan ile geçinemediklerini, kendisinin zevceliğe ait bütün haklarından vaz geçtiğini ve Hasan'ın da kendisini talâk-ı tatlik eylediğini ifade etmişti. Mahkemede hazır bulunan Hasan, durumu onaylayınca dava kaydedilmişti.⁴¹ Her iki davada da erkek, talak hakkının kendisine yükleyeceği mali

³⁴ GŞS. 17/103

³⁵ Şartlı boşanma konusunda bkz. Bilgehan Pamuk, "Conditional Divorce in the Ottoman Society: A Case from the Seventeenth-Century Erzurum", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 44 (2008), s. 111-122.

³⁶ GŞS. 10/157.

³⁷ GŞS. 10/296.

³⁸ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara 1976, s. 59; Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 41-42; Halil Cin- Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, II, İstanbul 1996, s.113.

³⁹ Bilmen, *Istalahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, s. 217; Saim Savaş, "Fetva ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c. 2, Başbakanlık Aile Araştırmaları Yay., Ankara, 1992, s. 530.

⁴⁰ GŞS. 10/188.

⁴¹ GŞS. 19/40.

mükellefiyetlerden kurtulduğu için kadınların taleplerini kabul etmiş ve boşanmaya zorluk çıkarmadan hemen onay vermişti. Gülfer ve Ahsen ise kendileri için geçimsizliğin boşanma nedeni sayılmadığını bildikleri için kocalarıyla anlaşmak dışında başka bir alternatifte sahip değillerdi. Dolayısıyla bu boşanmalar her iki taraf açısından da beklentileri karşılamış görünmektedir.

Ayntablı kadınlar hâkimin kararıyla gerçekleşen tefrik türü boşanmalar için de mahkemede hak arama mücadelesi vermişlerdi. İslâm hukukunda tefrik nedenleri konusunda mezhepler arasında farklı görüşler vardır. Hanefî mezhebinde, sadece kocada bulunan ve evliliğin fiilen devamına mani cinsel bir hastalık veya kusur, tefrik sebebi kabul edilmişti.⁴² 17 Nisan 1600 tarihinde Kutlu Hanım, 1,5 yıldır evli olmasına rağmen kocası Göcek ile cinsel birliktelik yaşamadığını söyleyerek şeriat kuralları gereğince gerekenin yapılmasını talep etmişti. Diğer bir ifadeyle Kutlu Hanım, mahkemeden tefrik yani kaza-i boşanma kararı vermesini istemekteydi. Bunun üzerine davalı Göcek mahkemeye çağırılmış ve durumun gerçek olup olmadığı kendisine sorulmuştu. Göcek bunun doğru olmadığını iddia edince mahkeme bu kez kadınlardan oluşan bilirkişi heyetini Kutlu'yu muayene etmesi için görevlendirmişti. Heyet yaptığı muayene sonucunda Kutlu'nun bekâretinin bozulmadığını mahkemeye bildirince Göcek yeniden kadı huzuruna çağırılmıştı. Bu kez Göcek durumu kabullenmiş ve *1008 Şevvalin yedinci Cuma gecesi benim yanımda olup eğer Kutlu'nun bekâretini zayii edemezsem, karım benden üç talak boş olsun* şeklinde şart koşmuştu.⁴³ Göcek'in belirlediği tarihten bir gün sonra Kutlu mahkemeye gitmiş ve kocasının şartını yerine getiremediğini söyleyerek boşanma talebini yeniden gündeme getirmişti. Ancak mahkeme herhangi bir şüpheye mahal vermemek için Kutlu'nun yeniden bekâret kontrolünden geçmesine karar vermiş, sonuçta durumun değişmediği görülünce şart üzerine boşanma gerçekleşmişti.⁴⁴ Bu davada boşanma kararının verilmesi ileri sürülen şartın yerine getirilememesine bağlanmış olsa da aslında tefrik sebebi bir konuydu. Hâkim, Göcek şart ileri sürmeseydi de İslâm hukukuna uygun şekilde kendi kararıyla boşanmayı gerçekleştirebilecekti. Dava sürecinin oldukça titizlikle takip edilmesi, Ayntab mahkemesinin çalışma prensiplerini göstermesi açısından önemlidir.

Hanefî mezhebinde kaza-i boşanma hakkını doğuran sebeplerin sınırlı tutulmuş olması⁴⁵ Ayntablı kadınları farklı tedbirler almaya zorlamıştı. Bu tedbirlerin biri, nikâh akdi sırasında veya evliliğin sıkıntıya girdiği durumlarda kocalarını ikna ederek mahkemeye götürmek ve şart koymalarını sağlayarak durumu tescil ettirmek olmuştu. 12 Eylül 1637 tarihinde Seyran adlı kişi, mahkemede karısı Aytune için *eğer karımı bir daha nafakasız ve kisvesiz bırakırsam benden üç talak boş olsun* şeklinde şart etmişti.⁴⁶ 24 Nisan 1605 tarihli dava ise kocası Ramazan'ın ahar diyara gitmesine rıza vermeyen Zeliha bint-i Abdülkadir'e aitti. Dava sırasında Ramazan; *eğer bir yıl süresinde gelmezsem karım benden üç talak boş olsun* diye şart koşmuştu.⁴⁷ Hem Aytune hem de Zeliha'nın kocalarını mahkemeye götürüp evlilikleri üzerine şart koydurmaları, olası bir olumsuzluk durumunda hak kayıplarını en aza indirme düşüncesinden kaynaklıydı. Nitekim kocanın gaiplik durumu ya da nafakayı temin etmemesi Hanefî mezhebinde kaza-i boşanma nedeni olarak görülmediğinden kadınlar, kocalarına şart ettirdiklerinde şartlı boşanma haklarını kazanmış oluyorlardı. Bu şartlarda da hem kocalarından mehir ve nafaka haklarını alabilmişler hem de koca kayıpsa boşanmak için çok uzun yıllar beklemek zorunda kalmamışlardı.

Mehir Davaları

⁴² Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 26; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, İstanbul 1974. s. 368-377.

⁴³ GŞS. 167/135.

⁴⁴ GŞS. 167/136.

⁴⁵ Aktan, "İslam Aile Hukuku", s. 416; M. Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma Terfik", *Osmanlı Araştırmaları*, V (1985), s. 3; İbrahim Acar, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000, s. 164.

⁴⁶ GŞS. 15/56.

⁴⁷ GŞS. 10/354.

Mehir, ekonomik bir güvence olarak kadına verilmesi gereken bir para veya malı ifade etmektedir. Nikâh sırasında zikredilmese bile kadın lehine bir alacak olarak kocasının zimmetindedir. Zira Hanefi mezhebi mehri, nikâhın şartı değil, sonucu kabul etmiştir.⁴⁸

Ayntab mahkemesine kadınlar tarafından açılan mehir davaları, nikâh kayıtlarından ziyade boşanma ve miras davalarında yoğunlaşmıştır. Bu durum kadınların mehirlerini evlilik süresince alamadıklarına işaret etmektedir. Boşanma ya da miras kayıtlarına geçen mehir miktarlarının, nikâh sırasında belirlenen miktarı mı yoksa ödenmemiş kısmı mı ifade ettiği belli değildir. 9 Aralık 1618'de Kürkçiyân mahallesinden Belkıs, mahkemede 30 guruş mehir-i muaccel ve 30 guruş mehir-i müeccel ile Hüseyin'e nikâh olduğunu tescil ettirmişti.⁴⁹ 26 Ekim 1603'te ise Hüsna ile İbrahim'in nikâh akidlerinde mehir-i muaccel ve mehir-i müeccel miktarı 20'şer guruş olarak belirlenmişti.⁵⁰ Bu davaların her ikisinde mehir miktarı nikâh esnasında belirlenmişken, 23 Mart 1647'de kocasının terekesinden 400 guruş mehrini almak için mahkemeye giden Fatma Hatun⁵¹ ile Ocak 1642'de mahkeme huzurunda ölen Ebubekir'in terekesinden 50 esedi guruş mehir hakkını alan Ümmügülüm'ün⁵² aldıkları mehirlerin nikâh sırasında belirlenen mi yoksa ödenmeyen miktar mı olduğu belli değildir. Ancak belli olan şudur ki Ayıntablı kadınlar mehir haklarını almak için hukuksal bütün yolları zorlamışlardı.

Kocaları ölen ya da boşanan kadınlar, mehir davalarında her zaman başarılı olmamışlardı. 19 Ocak 1649'da mahkemeye giden Leyli, ölen kocası Alvar'ın zimmetinde olan mehir-i müeccelini müteveffanın varisi Derviş'ten alamadığını söylemiş ve alınmasını talep etmişti. Mahkemeye çağrılan Derviş ise; Leyli'nin kocasına mehrini hibe ettiğini iddia etmiş ve söylediğini ispatlamak için mahkemeye iki şahit götürmüştü. Şahitlerin; *mezbûre Leyli bizim huzurumuzda müteveffa kocası Alvar'ın zimmetinde olan mihr-i müeccelini kendüye hibe eyledi* şeklinde ifade vermeleriyle Leyli davadan men edilmişti.⁵³ 15 Mart 1647'de de Hacı Baba mahallesinden Ayşe, kendisini boşayan kocası Seyyid Hüseyin'in zimmetinde olan mehir-i muaccelini talep etmek için mahkemeye gitmişti. Mahkemeye çağrılan Hüseyin; *merkûme Ayşe zevcem olup zimmetimde olan mihr-i müeccelinden fariğ olup ben dâhi kendüsünü talâk-ı selase ile tâtlük eyledim* diye cevap vermişti. Ancak durumdan emin olmak isteyen kadı, Hüseyin'den söylediklerini ispat etmesini istemişti. Hüseyin'in mahkemeye şahit olarak getirdiği iki kişi; *merkûme Ayşe mezbûr zevci Seyyid Hüseyin'de olan mihr-i müeccelinden fariğ olup ol dâhi bizim huzurumuzda zevcesi merkûme Ayşe'yi talâk-ı selase ile tâtlük eyledi* şeklindeki ifade verince Ayşe de tıpkı Leyli gibi davadan men edilmişti.⁵⁴ Leyli ve Ayşe'nin kocalarına hibe ettikleri mehirlerini -üstelik mahkeme harcı ödeyerek ve büyük ihtimalle başarısız olacaklarını bilerek- yeniden talep etmelerinin nedenleri bilinemese de boşanmanın sebep olduğu ekonomik sıkıntılarının bunda oldukça etkili olduğu düşünülmektedir.

Ayntablı kadınların mehirle ilgili mahkemeye başvurdukları konulardan biri de tasarruf meselesiydi. 30 Mart 1646'da Arıl Köyü'nden Devlet, kendisine mehir-i muaccel olarak verilen paraya amcası Satılmış'ın el koyduğunu söylemiş ve alınmasını talep etmişti. Bu talep üzerine sorgulanan Satılmış olayı inkâr etmişti. Davanın peşini bırakmayan Devlet, amcasının parayı aldığına hem şahit göstermiş hem de amcasının bu parayı kendisi için harcamadığına kadı huzurunda yemin etmişti.⁵⁵ 24 Nisan 1637'de Fatma bint-i İlyas, mahkeme huzurunda kocası Ahmed'in zimmetinde olan 100 guruş mehir-i müeccelini hibe ve temlik etmişti.⁵⁶ 3 Eylül 1646'da mahkemeye yansıyan davada ise Fama bint-i Ali, ölen kocası Kâtip Mehmed Çelebi'ye 320 esedi guruş mehir-i müeccelini, kocasının da kendisine

⁴⁸ M. Akif Aydın, "Mehir", *DİA*, c. 28, Ankara 2003, s. 389-390; Karaman, *İslam Hukuku*, s. 324; Halil Cin- Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya 2003, s. 346.

⁴⁹ GŞS. 12/155.

⁵⁰ GŞS. 10/169.

⁵¹ GŞS. 19/22.

⁵² GŞS. 16/287.

⁵³ GŞS. 19/197.

⁵⁴ GŞS. 19/21.

⁵⁵ GŞS. 17/58.

⁵⁶ GŞS. 15/163.

Akbaş denilen mevzide bulunan bostanını hibe ve temlik ettiğini beyan etmişti.⁵⁷ Bu örnekler Ayıntablı kadınların mehirleri üzerinde tasarruf haklarını diledikleri gibi kullandıklarını, bununla ilgili bir kısıtlamayla karşılaştıklarında da en yakın akrabalarını bile kolaylıkla mahkemeye şikâyet ettiklerini göstermektedir.

Nafaka Davaları

Sözlükte, geçim için gerekli olan erzak, eşya ve para anlamına gelen nafaka terim olarak aile hukuku veya mülkiyet ilişkisinden doğan bakım yükümlülüğü ve bu kapsamda yapılan harcamaları içermektedir. İslâm hukukçuları bu yükümlülüğün evlilik akdinin hukukî sonuçlarından olduğu ve fakir, hasta, gaib olsa bile kocanın nafaka borçlusu, zengin olsa bile kadının nafaka alacaklısı olduğu konularında hemfikirdir. Nafakanın evlilik, hısımlık vb. çeşitleri vardır.⁵⁸ Evlilik nafakasında nafaka borçlusu olan koca, karısının yiyecek, içecek, yazlık kışlık ayırımına dikkat ederek giyim ihtiyacını karşılamak, maddi durumuna göre dayalı döşeli bir mesken temin etmek zorundadır. Ayıntablı kadınlar, kocalarının bu ihtiyaçları karşılamadığı ya da eksik karşıladığı durumlarda kendilerine verilen nafaka hakkını kullanmak için yargıya başvurmuşlardı. 1 Ekim 1603’de Ayşe bint-i İlyas, mahkemeye giderek kocası Hüseyin’in karşısında *mezbûrun aher zevcesi dahi olup ikimiz bir yerde olmaz başka mesken tayin olunup nafakam virsün* şeklinde kendisini ifade etmişti. Ayşe’nin bu başvurusuyla Hüseyin’in karısı için yeni bir mesken açmaya ve onun nafakasını vermeye *mukarrer ve mutasarrıf* olduğuna karar verilmişti.⁵⁹ 10 Subat 1648’de mahkemede görülen davada ise Sultan adlı kadın, mahkemede kocası Evliya’nın nafakasını ödemediğini ve diğer karısıyla birlik olup kendisini kötü yerde iskan ettiğini söylemişti. Sultanın bu ifadeleri üzerine Kadı, Evliya’yı uyarılmış ve gerekenleri yapması konusunda tenbih etmişti.⁶⁰

Ayntab’da kocaları tarafından terk edilen ve nafakasız bırakılan kadınlar mahkemeye giderek nafaka talebinde bulunmuşlardı. 4 Aralık 1650’de Şehreküstü mahallesinden Fatma, kocası Yusuf’un kendisini ve başka kadından olma sağıre kızı Fatma’yı nafakasız ve kisvesiz bırakıp gittiğini, kendilerinin nafakaya muhtaç kaldıklarını söyleyerek nafaka talebinde bulunmuştu. Bunun üzerine Fatma’ya 3, sağıre Fatma’ya 2 akçe günlük nafaka tayin edilmişti.⁶¹ 30 Haziran 1629’da aynı sebeple bu defa da Sazgun köyünden Elif, mahkemenin yolunu tutmuş ve kocası Mehmed’i mahkemeye şikâyet etmişti. Mahkeme Elif’in nafakası için günlük 6 akçe tayin etmişti.⁶² Aynı talepler ve gerekçelerle mahkemeye başvuran bu iki kadına mahkeme tarafından takdir edilen günlük nafaka miktarının farklı olması, nafakanın kocanın ekonomik durumuna göre belirlenmesinden kaynaklıydı.

Ayntablı kadınlar İslâm hukukunun kendilerine tanıdığı nafaka haklarını kaybetmemek için kocalarını mahkemeye götürmeye ikna edip onlara şart ettirmişler böylece olası bir olumsuz durumda nafakalarını garantilemeye çalışmışlardı. 25 Nisan 1635’te mahkemeye giden Döne bint-i Osman⁶³ ile 19 Şubat 1637’de mahkemeye giden Ayşe bint-i Bekir’in davaları⁶⁴ neredeyse aynı içerikteydi. Her iki kadın da kocalarıyla ilgili *hilaf-ı şer’i şerif beni döğüp ve nafaka ve kisvemi vermez sual olunmasını talep ederim* şeklinde şikayette bulunmuşlardı. Mahkemede sorgulanan kocalar ise; *hilaf-ı şer’i şerif döversem ve nafakasın ve kisvesin virmezsem ve birağub gidersem benden bain-i tâlak boş olsun* şeklinde beyanatta bulunmuşlardı. 24 Aralık 1636 tarihinde aynı şikâyetlerle mahkemeye giden Elif

⁵⁷ GŞS. 17/173.

⁵⁸ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II. İstanbul 1993, s. 642; Celal Erbay, “Nafaka”, *DİA*, c. 32, İstanbul 2006, s. 282.

⁵⁹ GŞS. 10/212.

⁶⁰ GŞS. 19/206.

⁶¹ GŞS. 20/71.

⁶² GŞS. 13/267.

⁶³ GŞS. 14/284.

⁴⁷ GŞS. 10/554.

bint-i Mehmed ise kocasının daha önce mahkeme huzurunda kendisini dövmemeyeceğini, nafakasız ve kisvesiz bırakıp gitmeyeceğini taahhüt etmesine rağmen aynı şeyleri yapmaya devam ettiğini söylemiş ve olayın sorgulanmasını istemişti. Mahkemeye çağrılan Osman, karısını bir daha döver, nafakasız bırakır ve alıp başka diyara giderse *bain-i tâlak* boş olsun diye beyanda bulunmuştu.⁶⁵ Bu davalar her ne kadar aynı içerikte olsalar da Elif'in davası kocasını ikinci defa mahkemeye şikayet etmesi yönüyle diğerlerinden farklıydı. Bu üç dava, kadınların nafaka haklarını kaybetmeme konusunda ne kadar hassas davrandıklarını ve yaşanan zorluklara rağmen yılmadan mücadelelerine devam ettiklerini göstermesi açısından önemlidir.

Kocanın nafaka mükellefiyeti evlilik süresince devam etmiş ancak bazı hallerde, evliliğin bitmiş olmasına rağmen kocanın bu mükellefiyeti muayyen bir müddet için devam etmiştir. Burada bahse konu olan ölüm veya boşanma durumunda söz konusu olan iddet nafakasıdır.⁶⁶ İslâm hukukunda iddet, evliliğin sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade eder. Bu süre kadın hamile ise doğum sonrasına, hamile değilse üç adet (regl) dönemi sonuna kadar devam edip bu süre içerisinde kadın kocasının evinde oturmak, koca da karısının nafakasını temin etmek zorundadır.⁶⁷ Ayntab'da kadınlar kendileri için çekilmez hale gelen evliliklerini çoğunlukla muhâla yöntemiyle bitirdiklerinden kocalarını duruma razı etmek için iddet nafakalarından vazgeçmişlerdi. 20 Mayıs 1642'de mahkemede görülen Akyol mahallesinden Hacı Ömer ve Tursun'un muhâla davasında, Tursun'un mehr-i muahirinden ve iddet nafakasından vazgeçmesiyle boşanma gerçekleşirken,⁶⁸ 19 Eylül 1629'da mahkemeye yansıyan Mehmed ile Meryem'in boşanma davasında, Meryem mehr-i muacceli ve iddet nafakasından vaz geçmenin yanında kocasına bir çift gümüş halhal, bir çift gümüş burma ve 8 guruş vermek koşuluyla onu ikna edebilmişti.⁶⁹

Ayntab'da iddet süresi biten kadınlar, yeni bir evlilik yapmak istediklerinde ileride çıkabilecek herhangi bir sorunu önlemek amacıyla mahkemeye gidip durumlarını kayıt altına aldırılmışlardı. 28 Mayıs 1624'te mahkemede Seng-i Hoşkadem mahallesinden Rahime'nin davası görülmüştü. Rahime'nin kocası Mehmed ölmüş ve Veli adlı kişi Rahime ile evlenmek istemekteydi. Ancak Veli, Rahime'nin kocasının ne zaman öldüğünün malumu olan kişilerden sorulmasını talep etmişti. Bu talep üzerine mahkeme durumu araştırarak Mehmed'in 1033 yılının Rebiyü'l-evvel ayının başlarında öldüğünü ortaya çıkarmış ve Rahime'nin evliliğine izin vermişti.⁷⁰ 29 Ekim 1603'te de Fatma bint-i Hacı Mehmed, mahkeme huzurunda boşandıktan sonra üç defa hayz görüp arındığına yemin etmişti.⁷¹ İlk davada mahkemenin Rahime'ye evlilik izni vermesi iddet süresinin bitmesinden kaynaklıdır. Rahime ile evlenmek isteyen Veli'nin, Rahime'nin kocasının ne zaman öldüğü bilgisine ulaşmak istemesinin nedeni kadının iddet süresinin bitip bitmediğinden emin olmaktır. Bir diğer ifadeyle Rahime şayet hamile ise doğacak çocuğun nesebi ile ilgili oluşabilecek muhtemel sorunlara karşı şimdiden tedbir almıştı. Fatma'nın mahkemeye giderek iddet süresinin bittiğini onaylatması onun yeni bir evlilik arafesinde olduğu fikrini vermektedir.

Kadınların mahkemeye taşıdıkları bir diğer nafaka konusu da bakımını üstlendikleri çocuklarının masraflarıyla ilgiliydi. 26 Haziran 1605'te kocası ölen Zeynep, mahkemede küçük oğlu Bekir ve küçük kızı Belkis için nafaka talep etmiş ve her biri için günlük 4 Osmanî nafaka takdir ettirmişti.⁷² 22 Şubat 1605'te Talibe bint-i Ali, Şah Hüseyin'in oğlu Ömer'e birkaç yıl nafaka almadan baktığını şimdi ise onu

⁶⁵ GŞS. 15/262.

⁶⁶ Cin, *Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 204.

⁶⁷ H. İbrahim Acar, "İddet", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 466-471.

⁶⁸ GŞS. 16/107.

⁶⁹ GŞS. 13/209.

⁷⁰ GŞS. 170B/135.

⁷¹ GŞS. 10/189.

⁷² GŞS. 10/58; Benzer davalar için bkz. GŞS. 10/153, 10/269, 10/342.

babasına teslim ettiğini, nafaka ile ilgili bir davası olmadığını tescil ettirmişti.⁷³ 28 Ekim 1603 tarihinde de Şehreküstü mahallesinden Fatma, kocası berber Mehmed'in kendisini iki küçük kızıyla bırakıp gittiğini söylemiş ve kızları için nafaka talep etmişti. Mahkeme bu iki kız çocuğuna günlük 2'şer pare nafaka tayin etmişti.⁷⁴ Gerek kocaları tarafından terk edilen, gerek boşanan ve gerekse herhangi bir kan bağı olmadan kimsesiz çocukları yanına alan kadınların nafaka taleplerinin mahkeme tarafından onaylanması, kadınların yaşadıkları ekonomik sıkıntıları bir nebze de olsa hafifletmiş olmalıydı.

Miras Davaları

Osmanlı Devleti'nde miras taksim işleri mahkemede kadının gözetiminde yapılmaktaydı. Ancak mahkemede miras taksiminin yapılabilmesi için ölen kişinin varislerinden bu yönde bir talebin olması gerekliydi.⁷⁵ Bu yüzden Ayntab'da ölen herkesin miras taksiminin yapıldığı söylenemez. Ayntab mahkemesine miras için resm-i kısmet adında bir ücret ödeyerek başvuran kadınlar, genellikle ölen kocalarının ya da yakınlarının terekelerinden kendi hisselerini almak istemişlerdi. 17 Mart 1635'te Ammi mahallesinden Melek bint-i Hüseyin mahkemeye gitmiş ve ölen kocası İbrahim'in zimmetinde kalan 50 guruş mehr-i muahhiri ile kendisine isabet eden hissesini kocasının kız kardeşi Sare'den talep etmişti. Mahkeme yaptığı inceleme sonunda Melek hanımın hissesinin ve mehrinin teslimine karar vermişti.⁷⁶ 10 Temmuz 1618'de Tıslaki mahallesinden Tatar Hatun, vekili Ahmed Çavuş aracılığıyla ölen kocasının zimmetinde kalan mehr-i muahirini ve diğer mallarından olan 500 guruşluk hissesini Oğlu İbrahim'den teslim almış ve başka davası kalmadığını beyan etmişti.⁷⁷ Benzer şekilde 18 Ekim 1603'te Feride'nin kocasının terekkesinden 100 altın mehr-i muahirini almak için görüncesi Renşe? ile 7 Nisan 1621'de Kerime'nin kocasının zimmetinde kalan hakkını almak için kayını Ömer ile⁷⁸ yaşadığı sorunlar ve mahkemede bu sorunları çözmeye çabaları Ayntablı kadınların miras hakları için verdikleri mücadeleye örnek teşkil etmektedir. Bu örnekler kadınların kısıtlı olan mülk edinme yollarından biri olan mirasla ilgili yaşadıkları sorunlar karşısında sessiz kalmak yerine, en yakın akrabalarını bile mahkemeye şikâyet etmekten kaçınmadıklarını göstermektedir. Bu durum günümüzde mirastan mahrum bırakılan birçok kadının mal edinme isteklerini aile içerisinde bile dile getiremedikleri dikkate alındığında oldukça anlamlıdır.

Ayntab mahkemesinde kadınlar tarafından açılan farklı miras davaları da görülmüştü. Mart 1646 tarihli davada Kered köyünden ölen Fatma'nın, kocası Ramazan'ın zimmetinde 27,5 guruş mehir alacağı kalmıştı. Ramazan bu borcuna karşılık köyde bulunan tarlasını kızları Devlet ve Rukiye ile oğlu Yakub'a vermiş böylece Fatma'nın mehir alacağı çocukları arasında paylaştırılmıştı.⁷⁹ 12 Mayıs 1617'de Seng-i Tavil mahallesinden Emine, vekili Hüseyin Çavuş aracılığıyla mahkemeye gitmiş ve babasından kendisine miras kalan kölesi Ali'nin hizmet etmediğinden şikâyetçi olmuştu.⁸⁰ Bu davalar bize Ayntablı kadınların yalnızca kocalarından değil ebeveynlerinden kalan miras davalarını da dikkatlice takip ettiklerini ve bu yolla maddi gelir sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir.

⁷³ GŞS. 10/223.

⁷⁴ GŞS. 10/190.

⁷⁵ Osmanlı Devleti'nde kadının miras hakkı konusunda bkz. S. Gül Akyılmaz, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI/1-2 (2007), s. 471-502.

⁷⁶ GŞS. 14/327.

⁷⁷ GŞS. 12/63.

⁷⁸ GŞS. 169/100.

⁷⁹ GŞS. 17/30.

⁸⁰ GŞS. 17/90.

Alacak-Verecek ve Alım-Satım Davaları

Ayntab'da kişiler arası günlük ilişkilerin birer sonucu olarak ortaya çıkan çok sayıdaki alacak-verecek ve alım-satım davasına kadınlar davalı ya da davacı statüsüyle dâhil olmuşlardı. Bu tip belgelerde *deyn* ve *karz* kişilerin zimmetinde sabit olan borça, *hücceti şer'iyeye* ise borç alacaklısı veya vereceklişine mahkeme tarafından verilen belgeye karşılık gelmekteydi. Borç alıp-verme kişiler arasında dayanışma olarak kabul görmüş olsa da verilen borçların geri alınamaması gerilimlere neden olmuş ve bu noktada çok sayıda dava kadınlar tarafından mahkemeye taşınmıştı. 31 Ağustos 1642'de mahkemeye giden Hacı Abdülkadir, Ammi mahallesinde sakin iken vefat eden Osman'dan *karz-ı hasen* cihetinden alacağı 260 guruşun, borca kefil olan Elif'ten alınmasını talep etmişti. Abdülkadir, borcun tahsilini garantilemek için mahkemeye iki de şahit götürmüştü. Şahitlerin şahadetleriyle durum kesinleşmiş ve mahkeme borcun Elif tarafından ödenmesine karar vermişti.⁸¹ 8 Şubat 1605'te mahkemede görülen davada Cevizlice mahallesinden Ahsen bint-i Hasan, Turak adlı kişiye 47 guruş borç vermiş ve bu borcun 12 guruşunu 20 gün içerisinde, geriye kalanını da 4 ay içerisinde alacağına dair hüccet düzenlettirmişti.⁸² Bu örnekler Ayıntablı kadınların şehrin ekonomik faaliyetleri içerisinde dolaylı olarak yer aldığına işaret etmektedir. Burada akla gelen soru kadınların bu tür ilişkilere dâhil olacak paraları nereden bulduklarıdır. Mahkemeye yansıyan kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla kadınlar, bu paraları ebeveynlerinden kalan miras ya da evlenirken kocalarıyla miktarı üzerinde anlaştıkları mehirlerinden elde etmişler ve bu paralar üzerinde tasarruf haklarını kullanarak istedikleri kişilerle borç ilişkilerine girmişlerdi.

Ayıntablı kadınlar, şehirdeki alım-satım faaliyetlerine de dâhil olmuş ve bu türden işler için mahkeme yolunu sıklıkla kullanmışlardı. 28 Temmuz 1635'te Çukur mahallesinden Rahime, kocası Abdalbaki Efendi'den mehri muâhhirine bedel olarak aldığı evini, Mehmed adlı kişiye 410 guruşa satmış, 160 guruşu peşin almış, kalan 250 guruşu vadeye bağlamıştı.⁸³ 31 Ağustos 1629'da mahkemeye yansıyan davada ise Câbi mahallesinden Hüdaverdi, karısı Hüsna'nın mehr-i muahhiri ve iddet nafakasına karşılık mahallede bulunan evini 30 esedi guruşa ona satmıştı.⁸⁴ 7 Şubat 1637 tarihinde İbn-i Kör mahallesinden Cemile Hatun, Telbaşer'e bağlı Buköz mezrasındaki araziye Hasan Ağa'dan 550 guruşa satın almıştı.⁸⁵ Ayıntablı kadınların mahkeme huzurunda bazen ev⁸⁶ bazen bağ⁸⁷ bazen dükkân⁸⁸ bazen de değirmen⁸⁹ gibi mallar alıp-satmaları onların erkekler kadar olmasa da şehrin bu türden faaliyetlerinde aktif rol aldıklarına işaret etmektedir.

Ayntab'da toplumda mal ve hizmet ihtiyacı ile arzının doğal sonucu olan ve borçlar hukukunun temel akidlerinden birini teşkil eden icâre akdi ile belirli bir süreliğine belirli bir kâr oranı üzerinden muamele-i şer'iyeye cinsinden verilen borçlarla ilgili davalar da kadınlar tarafından mahkeme gündemine taşınmıştı. Hayk-ı Müslüman mahallesinden Hüsniye, Gelin köyünde bulunan bir kıta sulanabilir arazisini, Kürt Ali'ye senede beş kile buğday vermek şartıyla kiraya vermişti.⁹⁰ 8 Eylül 1635'te Cevizlice mahallesinden İslim, küçük oğlu İbrahim bin Süleyman'ın 8 guruşunu, *onu on iki hesabından* bir sene vâde ile Hasan bin İbrahim'e muameleye vermişti.⁹¹ Ayıntablı kadınların muamele-i şer'iyeye

⁸¹ GŞS. 16/122.

⁸² GŞS. 10/80.

⁸³ GŞS. 14/207.

⁸⁴ GŞS. 13/232.

⁸⁵ GŞS. 15/220.

⁸⁶ GŞS. 15/316; 19/262; 18/180.

⁸⁷ GŞS. 11/39; 11/56.

⁸⁸ GŞS. 20/81; 13/261.

⁸⁹ GŞS. 11/102; 12/41.

⁹⁰ GŞS. 17/128.

⁹¹ GŞS. 14/179.

cinsinden faaliyetlerde bulunmuş olması, onların bu faaliyetin İslâm hukukçuları arasında caiz görüldüğü bilgisinden haberdar olduklarını göstermektedir.⁹²

Hibe-Temlik ve Vakıf Davaları

Hibe, hukuk dilinde özel borç ilişkileri grubunda yer alan ve bir malın karşılıksız başkasına vermeyi ifade eden akdin adıdır. İslâm hukukunda ise ikram ve sevap kastı olmaksızın veya ihtiyaç durumu söz konusu edilmeksizin icap ve kabul ile hayattayken gönüllü olarak yapılan bir temliktir. Karşılıksız olma kaydı hibeyi satımdan, temlik kaydı da âriyet ve karzdan ayırmaya yarar.⁹³ Ayntab mahkemesine kadınlar tarafından yansıtılan birçok hibe ve temlik davası bulunmaktadır. 1 Ocak 1604'te Ammi mahallesinden Melike, mahkeme huzurunda ölen oğlu Abdi'nin küçük kızı Satı'ya mahallede bulunan iki beyt, iki tabaka, bir küçük ev ve bir mutfaktan oluşan evini, dört kazgân, bir teşt, sekiz sahan, bir don kazgânı, iki halı, iki kilimden oluşan eşyasını ve Dülük Baba'da bulunan 800 tiğek bağını hibe ve temlik etmişti.⁹⁴ 6 Ocak 1609'da Tarla-yi Cedit mahallesinden Halime, mahkeme huzurunda Çağırğan köyünde iki ayrı yerde bulunan sulanabilir tarlalarını, aynı köydeki 500 tiğek bağını, Kilisecik köyündeki 600 tiğek bağını ve Hengâme Hamamı yakınında bulunan dört bâb dükkânını oğlu Halil Çavuş'a hibe ve temlik etmişti.⁹⁵ Eylül 1646'da Ehl-i Cefa mahallesinden Zeliha, bir çift altın bileziğini, yaftalı gümüş kuşağını, hamamlığını, yeşil kadife kaftanını, 15 yastık, iki bohça, iki döşek ve iki minderini babası Kasım'a hibe ve temlik etmişti.⁹⁶

Ayntablı kadınlar, kocalarına bazen mihr ve nafakalarını bazen de bir takım eşyalarını hibe ve temlik etmişlerdi. 24 Nisan 1637'de Fatma, kadı huzurunda kocası Ahmed'in zimmetinde olan 100 guruş mehrini hibe ve temlik etmişti.⁹⁷ 15 Şubat 1642'de Seng-i Hoskadem mahallesinden Zemane, mahallede bulunan evini boşaltıp içinde olan üç sahan, bir keçe, bir teşt ve bir leğeni kocası Mahmud'a hibe ve temlik etmişti.⁹⁸

Ayntablı kadınlar, alacaklarını hibe ve temlik etmek için de zaman zaman mahkemeyi kullanmışlardı. Mart 1648'de Ammi mahallesinde vefat eden Mahmud Beşe'nin kız kardeşi, mahkemeye giderek abisinin İsmail adlı kişiden alacağı olduğunu ve bu paranın kendisine intikal ettiğini belirtmiş ve paranın bir kısmını aldığını kalan 20 guruşu da hibe ve temlik ettiğini söylemişti.⁹⁹ Ayntablı kadınların farklı alanlarda yaptıkları hibe ve temliklerin, onların özünde taşıdıkları yardımseverlik ve cömertlik duygularını bu yolla ifade ettiklerini ve bu duruma mahkeme huzurunda hukuksal bir boyut kazandırdıklarını göstermektedir.

İnsanın hayatta iken yapabileceği en hayırlı işlerden olup ölümünden sonra da adını ve eserini yaşatan vakıf kurma, Ayntab'da önemli bir sosyal olaydı. Vakıf kurmanın temelinde zorlama değil, insanlığa karşı kişisel sorumluluk hissi ve vicdani hizmet duygusu yatmaktadır.¹⁰⁰ Ayntab'da kadınlar tarafından kurulan vakıflar çoğunlukla hayri vakıflardı.¹⁰¹ Kadınlar vakıf kurduklarında ya da bazı

⁹² Süleyman Kaya, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 18.

⁹³ Ali Bardakoğlu, "Hibe", *DİA*, c. 17, İstanbul 1998, s. 421-422; Abdülkadir Şener, *İslâm Hukukunda Hibe*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1984, s. 22.

⁹⁴ GŞS. 10/122.

⁹⁵ GŞS. 11/78.

⁹⁶ GŞS. 17/180.

⁹⁷ GŞS. 15/163. Benzer örnekler için bkz. GŞS.14/181, 14/256, 17/173, 18/164, 18/211, 19/209.

⁹⁸ GŞS. 16/268. Benzer örnekler için bkz. GŞS.10/371, 12/3.

⁹⁹ GŞS. 19/253.

¹⁰⁰ İsmet Kayaoğlu, "Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler", *Vakıflar Dergisi*, XI (Ankara 1978), s. 49.

¹⁰¹ Ayntab'da kurulan kadın vakıfları hakkında detaylı bilgi için bkz. İsmail Kıvrım, *Osmanlı Döneminde Ayntab'da Sâlihât-ı Nisvan (Hayır Sâhibi Kadınlar)*, Ankara 2017.

mallarını vakfettiklerinde bu işlemleri kadı huzurunda gerçekleştirmişlerdi. 5 Haziran 1619'da İbn-i Şeker mahallesinden Cemile, mahallede bulunan evini vakfederken,¹⁰² 7 Mayıs 1641'de Cabi mahallesinden Sakine Hatun, Emin Dede denilen yerin yakınında bulunan bostanını vakfetmişti.¹⁰³ Vakıf işleri için mahkemeye giden kadınlar çoğunlukla gayrimenkul sahibi ve belirli bir oranda mal varlığına sahipti. Ancak bunun yanı sıra mal varlığına sahip olmayan kadınlar da imkânları dâhilinde vakıf işlerine destek olmuşlardı. 16 Kasım 1629 tarihli kayıta Hacı Fatma adlı bir kadının, on batmanlık pestil kazanını lazım oldukça Ayntab ahalisinin kullanması için vakfetmesi bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir.¹⁰⁴ Aynı şekilde Mart 1654'te Seng-i Tavail mahallesinden Emine Hatun, bakırdan; iki teşt, dört sini, yirmi iki sahan, altı tepsi, sekiz lenger, bir güğüm, üç kahve ibriği, iki bakır ve bir cam kahve tepsisini, dört hamam leğenini, dört el ibriğini, iki dut kazanını, beş tencere, iki tava, iki süzek, iki saç, altı tas, dört hamam tasını, bir maşrapa, bir mangal, iki kazma ve beş şamdanını vakfetmişti.¹⁰⁵

Ayntab'da mülklerini ya da mallarını vakfeden kadınlar, vakıf şartlarını da kendileri belirlemişti. 26 Nisan 1642'de Cabi mahallesinden Sakine Hatun, ziraat olunan bostanını vakfetmiş ve şart olarak da vakıftan hâsıl olan paradan her gün kendi ruhu için bir cüz okumasını istemişti.¹⁰⁶ Bu ve buna benzer davalar, vakıf kuran kadınların vakıf şartlarını diledikleri gibi oluşturduklarını göstermektedir.

Ekim 1636 tarihli, Emine Hatun ibn-i Süleyman Bey Vakfı'na ait vakfiyedeki ifadelerle bakılırsa Ayntab'da vakıf kuran kadınlar, kendileri hayatta oldukları sürece kendilerinin, öldükten sonra da kızlarının vakfı tasarruf ve zabt edeceklerini şart olarak belirlemeleri, onların kızlarının geleceğini güvence altına alma isteklerinin bir ifadesi olmalıydı.¹⁰⁷

Ayntablı kadınlar, sadece vakıf kurmak ya da çeşitli mallarını vakfetmekle kalmamışlar, ecdatları tarafından kurulmuş ailevi vakıflarda kendi hisselerine sahip olmak için mahkeme aracılığıyla mal ve kazanç edinebilmenin yollarını da zorlamışlardı. Temmuz 1619'da Fatma bint-i İbrahim, ecdadı Memiş'in kurduğu vakıf yerlerinden Leylencik'te bulunan bir kıta dut bostanını ve içinde olan ceviz ağaçlarını zapt eden Mehmed Ali'yi mahkemeye şikâyet etmişti.¹⁰⁸ 22 Ekim 1635'te ise el-Hac Abdi Vakfı'nın evladından olan Rahime Hatun, Müceldi Hamamı yakınında bir miktar vakıf arazisini tasarruf eden Malkoç'u mahkemeye ihbar etmiş ve bu sorunun çözülmesini talep etmişti.¹⁰⁹ Fatma ve Rahime'nin vakıf mallarına zarar veren bu kişileri mahkemeye şikâyet etmelerinin nedeni, ecdatları tarafından kurulmuş vakıflardan elde edilen gelirleri korumaktı. Kadınların bu yollarla mal edinebilmeleri onları hem aile mülküne ve iş idaresine yakınlaştırmış hem de onları mülkün yönetim kademelerinde çeşitli görevlere getirerek aile içerisinde söz sahibi olmalarını sağlamıştı. Böylece ekonomik olarak güçlenen kadınlar, toplumda kendilerini daha fazla var edebilmişlerdi.

Ayntab'da kısıtlı şartlarda servet edinen kadınların¹¹⁰ hayır-hasenat işlerinde bulunmalarının temel nedeni Allah rızasını kazanmak olsa da bu yardım kurumları, zenginlerle fakirler arasında sevgi bağını güçlendirerek sosyal kopmaları engellemişti.

¹⁰² GŞS. 12/299.

¹⁰³ GŞS. 16/140. Benzer kayıtlar için bkz. GŞS.12/173, 15/482, 16/49, 16/176, 18/150, 19/64, 19/277, 170B/189.

¹⁰⁴ GŞS. 13/151.

¹⁰⁵ VGMA, *Vakfiye Defteri*, Defter No. 611, s. 67

¹⁰⁶ GŞS. 16/140

¹⁰⁷ "...kendü hayatda oldukça zâbt ve tasarrufunda kendi ve vefâtından sonra sâdriye kızı Abi Hatun zâbt ve tasarruf edüb ba'de vefâtihâ mezbûre Abi Hatun'un evlâdı ve evlâd-ı evlâdının evlâdı ve in sefele li'z-zekeri mislü hazzi'l-ünseyeyn zâbt ve tasarruf ideler evlâdı münkâriz olduktan sonra hâremeyn-i şerîfeyn fukarasına vakıf oluna.." Bkz. VGMA, *Vakfiye Defteri*, Defter No. 611, s. 50/1.

¹⁰⁸ GŞS. 169/25

¹⁰⁹ GŞS. 15/40

¹¹⁰ 17. Yüzyılda Ayntab şehrinde servet dağılımları hakkında bkz. Hülya Canbakal, *17.Yüzyılda Ayntab Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İletişim Yay., İstanbul 2009, s. 155-123.

Diğer Davalar

Ayntab mahkemesine kadınlar tarafından taşınan farklı konulardaki davalar da yansımıştı. Bunların başında hırsızlık davaları gelmektedir. Hırsızlık davalarında kadınlar bazen davacı bazen de davalı konumundadırlar. 31 Mart 1605'te Mehmet, çalınan bazı eşyalarını Fatma bint-i Mehmet'in evinde bulunduğunu iddia ederek şikâyetçi olmuştu. Sorgulanan Fatma, eşyaları eve kocası Tanrıverdi'nin getirdiğini söylemişti. Kadı bu ifade üzerine Mehmed'den eşyaların kendisine ait olduğunu ve bunları satmadığını ispatlamasını istemiş, Mehmet bunu ispat edince dava kayıtlara geçirilmişti.¹¹¹ Aynı gün şehir subaşı Abdullah'ın ihzarıyla mahkemeye başka bir hırsızlık davası yansımıştı. Subaşı, Şhreküstü mahallesinden Mustafa'nın evine gece ile girip eşyalarını çalan Tanrıverdi'nin, çaldığı eşyaları karısı Fatma bint-i Mehmed'e bıraktığını söyleyip sorgulanmalarını istemişti. Fatma, kocasının çaldığı eşyaları borcuna karşılık sattığını itiraf edince dava kaydedilmişti.¹¹² Yine aynı gün Döndü adlı kadın, çalınan eşyalarını Fatma bint-i Mehmed'in evinde bulunduğunu söylemiş ve şikayette bulunmuştu. Sorgulanan Fatma daha önce olduğu gibi *kocam Tanrıverdi ve şakirdi Tatar bu eşyaları bana getirdiler. Kimin olduğunu bilmezim* şeklinde ifade vermişti.¹¹³ Aynı gün içerisinde farklı üç hırsızlık davasıyla mahkemeye çağrılan Fatma ve Tanrıverdi'ye hangi cezanın verildiği kayıtlara geçmemiş olsa da bu işi organize ve sürekli yaptığı anlaşılan bu çiftte muhtemelen İslâm hukukuna uygun bir ceza verilmişti. Zira herhangi bir şüpheye mahal bırakmayan hırsızlıkta had cezası uygulanmaktaydı.¹¹⁴ Bu üç davada da kadı, herhangi bir şüpheye mahal bırakmamak için davacı kişilerden eşyaların kendilerine ait olduklarını ve kimseye satmadıklarını ispatlamalarını istemiş, davacıların iki şahit gösterme ve yemin etmeleriyle dava kayıtlara geçirilmişti.

Ayntab şehrinde kişiler arası ilişkilerden kaynaklı, birçok öldürme, yaralama ve küfür davası mahkeme kayıtlarına yansımıştı. Bu türden davalarda kadınlar bazen davalı bazen de davacı konumunda mahkemeye gitmişlerdi. Kasım 1641'de Tarla-yi Atik mahallesinden Seydi Mehmed'in zimmî Kesber tarafından öldürülmesi davası mahkemeye yansımıştı. Sorgulanan Kesber, *Mehmed benden bir buse isteyüp bana hoş gelmemek ile sol memesinden bıçak ile urup katl eyledim* şeklinde ifade vermişti. Mehmed'in kız kardeşleri Hatice ve Nefise, Kesber'e şeriat hükümlerinin uygulanmasını istemişler ve *zir zimmî akl-i baliğ saadattan Amr'ı alat-ı harb ile katl olunsa şeraite ne lazım gelir? cevab-ı serifinde: kısas olunur* şeklinde ifadeleri içeren fetvayı da mahkemeye sunmuşlardı. Bu dava *şer'en katline mezbûr Hatice ve Nefise'nin talepleri ile hükm ü birle ma vaka 'ketb olundu* kaydıyla sonuçlanmıştı.¹¹⁵ Anlaşılan kadı, Kesber'in kısas edilmesinde maktulün mirasçılarının kısası talep etmesi¹¹⁶ şartına uygun hareket etmişti. 12 Ağustos 1620'de ise Esmâ adlı kadın, oğlu İbrahim'in, Ahmed bin Hüseyin tarafından hançer ile öldürülmesinden dolayı keşfi ve Ahmed'in ikrarının sicil olunması talebiyle mahkemeye gitmişti. Keşif sırasında Ahmed, suçunu itiraf etmiş ve kimsenin olayla ilgisinin olmadığını belirterek başka insanların töhmet altında kalmasına mani olmuştu.¹¹⁷

Mahkemede görülen dava türlerinden biri de çoğunlukla subaşı ya da asesbaşlarının ihbarlarıyla açılan yaralama davalarıdır. 7 Ekim 1603'te subaşı ve asesbaşının ihbarlarıyla Ehl-i Cefa mahallesinden Hatice'nin davası mahkemede görülmüştü. Şhreküstü mahallesinden Ahmed, geceleyin Hatice'nin evine girmiş ve kocası Mehmed'i kılıç ile yaralamıştı. Ancak Ahmed durumu inkâr edince yaşadığı mahalle ahalisinin görüşüne başvurulmuş, mahallelinin; *yaramazdır, daima evinde bâde meclisi kurar*

¹¹¹ GŞS. 10/318.

¹¹² GŞS. 10/317.

¹¹³ GŞS. 10/319.

¹¹⁴ Çalan akıllı ve ergen olacak, çalınan başkasına ait bir mal olacak, et, sebze vb. gibi kısa zamanda bozulan mallardan olmayacak, mal muayyen bir miktara ulaşmış bulunacak ve muhafaza altına alınmış bir yerden çalınmış olacak. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, s. 125-126; Cin-Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 225-226.

¹¹⁵ GŞS. 16/27; 16/28; 16/213.

¹¹⁶ Cin-Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 320.

¹¹⁷ GŞS. 12/96, 12/98.

şeklinde beyanda bulunmalarının ardından olay bir de Hatice'ye sorulmuştu. Hatice'nin *hilâf-ı şer' söz söyledi, gece evime geldi* demesiyle dava kaydedilmişti.¹¹⁸ 5 Ekim 1646'da Çukur mahallesinden Hasan, aynı mahallede yaşayan Kayalı ve annesi Zeliha'yı kafasını öldürme kastıyla yardıkları gerekçesiyle mahkemeye vermişti. Mahkeme, kadınların durumu inkâr etmesiyle mahallelinin görüşüne başvurmuş, mahalle ahalisinin; *Kayalı ve validesi Zeliha daima fitne ve fesattan hali değıllerdir, kapuları önünden daima kavga ve fesad eksik olmaz. Zeliha ve Kayalı bazen namâhrem yerlerini açarak hilaf-ı şer' hareket ederler. Zeliha bazen kızlarının önüne düşerek namâhrem yerlere gider* şeklinde beyanatta bulunmasıyla dava kaydedilmişti.¹¹⁹ Her iki yaralama davasında davalıların hal soruşturmasında mahallenin beyanına başvurulmuş olması dikkat çekmektedir. Nitekim Osmanlı şehirlerinde mahallelinin kişiler hakkında verdikleri olumlu ya da olumsuz ifadelerin mahkemede belirleyici olduğu bilinmektedir.¹²⁰ Ayntab mahkemesine kocaları tarafından şiddet gören kadınların açtığı davaların sayısı da oldukça fazladır. Bu tür davalarda koca çoğunlukla bu davranışı tekrarlamayacağına mahkeme huzurunda söz vermiş, kadı da bu konuda kocayı tembih etmekle yetinmişti.¹²¹

Ayntab mahkemesinde kadınların kavga ve küfür davaları da görülmüştü. Ağustos 1628'de Hacer köyünden Rahime, aynı avluyu paylaştığı komşusu Ümmügülsüm ile kavga etmiş, kavga sırasında dayak yediği için onu mahkemeye vermişti.¹²² 19 Eylül 1633'te Dülük köyünden Server bint-i Osman mahkemeye gitmiş ve kendisine *kahpe* diyerek küfür eden Osman'ı şikâyet etmişti. Mahkemeye çağrılan Osman, durumu inkâr edince Server'den şahit istenmiş o da iki şahit götürerek söylediklerini doğrulamış ve davanın kayıtlara geçmesini sağlamıştı.¹²³ Bu türden kavga ve küfür olaylarında suçlulara nasıl bir cezanın verildiği belirtilmeden davalar olduğu gibi kaydedilmişti. Ancak, bu türden davalarda herkese aynı cezanın verilmediği, cezanın küfrün ve kavganın durumuna göre farklılık gösterdiği düşünülmektedir.

Ayntab mahkemesinde yapılan vâsi atamaları, kadınların mahkemede görünür olduğu dava türleri arasındaydı. Anneleri ölen çocukların miras işlerine babaları bakarken, babaları ölen çocukların bakım ve gözetimi konusunda öncelikle çocukların hayatta olan annelerinin tercih edilmiş olması dikkat çekicidir.¹²⁴ Ebeveyn ölümünden sonra onlardan kalan her türlü malın sorumluluğunu yüklenen kadın vâsiler, ebeveynler zamanından kalan alacak-verecek sorunlarına, çocukların büyütülüp beslenmesi işlerine bakmış ve vâsi olduğu kişilerin yararına olacak bütün işleri gayretle takip etmişlerdi. 1 Ocak 1604'te mahkemede görülen davada, babası ölen Satı'ya annesi Halime vâsi atanmıştı. Halime vâsiliği hasebiyle kızının bütün işlerini yürütmüştü.¹²⁵ Ayntab'da yaygın bir uygulama olduğunu mahkeme kayıtlarından anladığımız vâsilik pratiği sayesinde yetim, öksüz, kimsesiz, bakıma muhtaç ve ilgisiz kalan çocukların bütün tehlikelere karşı korunmaları hedeflenmiştir.

Sonuç

Osmanlı kadınının toplumda ve sosyal hayattaki konumu tartışılmalı meselelerden olmuştur. Bu konuda son zamanlarda şer'iyeye sicilleri ve tereke defterleri esas alınarak ortaya konulan çalışmalar, Osmanlı kadını hakkında oluşmuş bazı önyargıların yıkılmasında önemli katkılar sağlamıştır. Yapılan

¹¹⁸ GŞS. 10/156.

¹¹⁹ GŞS. 17/189.

¹²⁰ İsmail Kıvrım, "Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1 (2009), s. 231-255; İbrahim Etem Çakır, "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü", *Bilig*, 63 (Güz-2012), s. 31-54.

¹²¹ GŞS. 15/121, 17/2, 15/209, 15/262, 168/103, 170B/171.

¹²² GŞS. 162/270.

¹²³ GŞS. 15/83.

¹²⁴ GŞS. 10/60, 10/87, 16/92, 20/9.

¹²⁵ GŞS. 10/122.

bu türden çalışmalar, kadınların toplumsal hayatın neredeyse bütün alanlarına nasıl katıldığını, seslerini nasıl duyurduklarını daha iyi anlamaya da vesile olmuştur.

17. yüzyılın ilk yarısında Ayntab şehrinde yaşayan kadınların mahkemede hak arama pratiklerini konu alan bu çalışmada; kadınlara ait dava kayıtları gözden geçirilmiştir. Bu kayıtlara göre kadınların daha ziyade evlenme, boşanma, mehir, nafaka, miras, alacak-verecek, alım-satım, hibe-temlik ve vakıf gibi çeşitli konularda İslâm hukuku kuralları çerçevesinde hak arama mücadelesi verdikleri tespit edilmiştir.

Ayntab mahkemesi herhangi bir sınırlama ve ayırım olmaksızın bütün kadınlara açıktı. Mahkemeye başvuran kadınlar istediklerinde bizzat kendileri, istediklerinde vekil tayin etmek suretiyle davalarını takip edebilmişlerdi. Mahkemede temsiliyet kararında, toplumsal ve ailesel faktörler etkili olsa da birçok kadının bu kararı vererek bizzat mahkemede hazır bulunması aslında kendisini var etme adına gösterdiği en büyük toplumsal itiraz olarak kabul edilmelidir. Kadınların bu itirazı aynı zamanda onların mahkemeye duydukları güvenin bir göstergesiydi.

Ayntab'da belirli kurallar dâhilinde, gelenek ve göreneklere uygun yapılan evlilikler, nikâh akdiyle resmileştirilmişti. Bu dini akdin mahkemelerde kadı huzurunda gerçekleştirilme zorunluluğu olmamasına rağmen Ayntablı kadınlar, bu işlemlerini mahkemede tescil ettirmişlerdi. Tescil işlemi sırasında kocaları tarafından kendilerine verilen mehir miktarlarını da mutlaka kaydettirmişler böylece evlilik sırasında karşılaşılabilecekleri olumsuz durumlar için bir delil elde etmişlerdi.

Osmanlı toplumunda, İslâm hukukuna uygun şekilde toplumun temel yapısı olan aileye özel bir önem verilmiş, sürekliliği esas alınmış ve boşanma hakkı daha ziyade erkeğe tanınmıştı. Bu durum kadınlar açısından ciddi zorluklara yol açsa da Ayntablı kadınlar, evlenme sırasında yaşadıkları problemlere mahkeme aracılığıyla çözüm aramışlardı. Kadınlar kendilerine kötü muamele eden ve şiddet uygulayan kocalarını mahkemeye şikâyet ederek ya onları bu davranışlarından vazgeçirmeye ya da şarta bağlı boşanma yolunu açmaya çalışmışlardı. Bu çabada başarılı olmadıklarında ise yaşayacakları ekonomik sıkıntıları göze alarak kendileri için çekilmez hale gelen evliliklerini anlaşmalı boşanma (muhâla) yoluyla bitirmişlerdi. Muhâla türü boşanmalarda bütün haklarından vazgeçmiş olsalar da diğer boşanma türlerinde İslâm hukukunun kendilerine verdiği haklardan yararlanabilmek için hukuksal mücadele vermişler, kocalarının üzerindeki mehir ve diğer bütün haklarını almışlar, bakımını üstlendikleri çocukları için günlük nafaka, kendileri için de iddet nafakası tayin ettirmişlerdi. Hukuk sisteminde hem anlaşmalı hem de diğer boşanmalarda durum mahkemede tescile ihtiyaç duymasa da Ayntablı kadınlar mahkeme ücreti ödemeyi göze alarak ileride boşandıkları kocalarının olası hak iddialarını bertaraf etmek için durumlarını kayıt altına aldırılmayı tercih etmişlerdir.

Ayntablı kadınlar ayrıca miras, alım-satım, alacak-verecek, hibe-temlik ve vakıf işleri dolayısıyla mahkemeyi sıklıkla kullanmışlardı. Özellikle İslâm hukuku kurallarına göre babalarından, akrabalarından ve kocalarından kendilerine kalan mirasları almak için çoğunlukla yakınlarını mahkemeye şikâyet etmişlerdi. Günümüzde geleneksel birçok toplumda kadına miras verilmediğinde bunu dile bile getiremezken, 17. yüzyılın ilk yarısında Ayntab'da yaşayan kadınların miras konusunu mahkemeye taşımaları ve kendilerine düşen payı alana kadar bütün mekanizmaları zorlamaları oldukça önemlidir. Miras yoluyla edindikleri servet, kadınların şehrin sosyal ve iktisadi hayatına daha etkin katılmalarına yardımcı olmuş, kadınlar miras kalan malları üzerinde tasarruf haklarını kullanarak bu malları diledikleri şekilde satabilmiş, borç verebilmiş ve vakıflar kurarak toplumda sınıfsal kopmaları engellemeye katkı sunabilmişlerdi.

Osmanlı toplumu içerisinde küçük bir örnek sayılabilecek Ayntablı kadınların mahkemede hak arama serüvenleri, şüphesiz Osmanlının bütününü ifade edecek durumda değildir. Ancak kayıtlara yansımış mücadelelerinin; var olan değerleri pekiştirmede, yakın çevrelerinde ve üst kurumlar

---

karşısında değişim sağlamada itici güç oluşturduğu aşikârdır. Ayntab özelinde elde edilen bulgular, kadınların toplumsal yaşama nasıl katıldıklarını, kendilerini nasıl kabul ettirdiklerini, ne düzeyde hukuksal bilgiye sahip olduklarını ve seslerini hangi kanallar aracılığıyla duyurduklarını anlamada bir pencere aralamaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Gaziantep Şer'iyeye Sicilleri (GŞS)

10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 162, 167, 168, 169, 170A, 170B.

VGMA, *Vakfiye Defteri*, Defter No. 611.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Acar, H. İbrahim, "İddet", *DİA*, c. 21, İstanbul, 2000, s. 466-471.

Acar, İbrahim, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000.

Akgündüz, Ahmed, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, XIV (2009), s. 13-48.

Aktan, Hamza, "İslam Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c. 2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 396-433.

Akyılmaz, S. Gül, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XI/1-2 (2007), s. 471-502.

Altınöz, İsmail, "Dulkadir Eyaletinin Kuruluşunda Antep Şehri (XVI. Yüzyıl)", (Ed. Yusuf Küçükdağ), *Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Gaziantep*, Gaziantep 1999, s. 89-146.

Altınöz, İsmail, *Dulkadir Eyaletinin Kuruluşu ve Gelişmesi*, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2009.

Atar, Fahrettin, "Nikâh", *DİA*, İstanbul 2007, c. 33, s. 112-117.

Aydın, M. Âkif, "İslâm Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları*, III, İstanbul 1982, s. 1-24.

Aydın, M. Akif, "Mehir", *DİA*, c. 28, Ankara 2003, s. 389-391.

Aydın, M. Akif, "Osmanlı Hukukunda Kazaî Boşanma Terfik", *Osmanlı Araştırmaları*, V (1985), s. 1-12.

Aydın, M. Âkif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Klasik Yay., İstanbul 1985.

Bardakoğlu, Ali, "Hibe", *DİA*, c. 17, İstanbul 1998, s. 421-426.

Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yay., İstanbul 2003.

Betül İpşirli Argıt, "Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/5 (2005), s. 575-621.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu*, c. 2, İstanbul 1968.

Canbakal, Hülya, *17. Yüzyılda Ayntab Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset*, İletişim Yay., İstanbul 2009.

Cin, Halil- Akyılmaz, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya 2003.

Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Ankara 1976.

Cin, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara 1974.

Cin, Halil-Akgündüz, Ahmed, *Türk Hukuk Tarihi*, II, İstanbul 1996.

-
- Çakır, İbrahim Etem, “16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/1 (2010), s. 1-17.
- Çakır, İbrahim Etem, “Ayntab Şehrinde Dulkadirli İzleri”, *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildirileri*, III, (29 Nisan- 1 Mayıs 2011 Kahramanmaraş), Kahramanmaraş 2012, s. 63-74.
- Çakır, İbrahim Etem, “XVI. Yüzyılda Ayntab’da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü”, *Bilig*, 63 (Güz-2012), s. 31-54.
- Çakır, İbrahim Etem, *16. Yüzyılda Ayntâb Şehri*, Yeditepe Yay., İstanbul 2015, s. 387-413.
- Çalışkan, Adem, “XVIII. ve XIX. Yüzyılda Antep ve Civarında Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, XVIII/IV (2019), s. 1556-1573.
- Çınar, Hüseyin, “18. Yüzyılda Ayntab (Antep) Sancağı’nın İdari ve Mali Yapısı”, *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, (Ed. Erol Özvar- Arif Bilgin), İstanbul 2008, s. 267-297.
- Çınar, Hüseyin, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Ayntâb Şehrinin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu (1098’den 1118’e kadar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1974.
- Doğan, İsmail, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yay., İstanbul 2000.
- Erbay, Celal, “Nafaka”, *DİA*, c. 32, İstanbul 2006, s. 282-285.
- Faroqhi, Suraiya, *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri*, Cambridge 1987.
- Feridun M. Emecen, “Osmanlılar’da Devlet, Toplum ve Mahkeme”, *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*, (Ed. Tülay Artan), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1998, s. 73-81.
- Gaziantep İl Yıllığı 2002*, Gaziantep Valiliği, Ankara 2002.
- Gerber, Haim, “Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700”, *International Journal of Middle East Studies*, 12 (3), s. 231-244.
- Gürhan, Veysel, “18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kadın ve Hukuk: Amid Mahkemesi’nde Kadınların Hak Arama Süreçlerine Dair Bazı Değerlendirmeler”, *İTOBİAD*, 6/3 (2017), s. 1644-1664.
- İlgürel, Mücteba, “Şer’iye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 28-29 (1974), s. 123-166.
- Jennings, Ronald, “Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *JESHO*, 16 (2-3), 1973, s.168-216.
- Jennings, Ronald, “The Legal Position of Women in Kayseri, A Large Ottoman City, 1590-1630”, *International Journal of Women’s Studies*, 3 (1980), s. 559-582.
- Jennings, Ronald, “Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *JESHO*, 18 (1), 1975, s. 53-114.
- Jennings, Ronald, “Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, *JESHO*, 21 (3), 1978, s. 225-293.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, c. 1, İstanbul 1974.
- Kaya, Süleyman, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
-

- Kayaoğlu, İsmet, "Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler", *Vakıflar Dergisi*, XI (Ankara 1978), s. 49-55.
- Kıvrım, İsmail, "17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayntab Örneği; Talâk, Muhâla'a ve Tefrik)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2011), s. 371-400.
- Kıvrım, İsmail, "Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1 (2009), s. 231-255.
- Kıvrım, İsmail, *Osmanlı Döneminde Ayntab'da Sâlihât-ı Nisvan (Hayır Sâhibi Kadınlar)*, Ankara 2017.
- Koçak, Zülfiye, "Ayntab Şehrinde Aile Birliğinin Sona Erme Süreci (1600-1650)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2011), s. 417-435.
- Koçak, Zülfiye, "Şer'iyeye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44 (2010), s. 291-305.
- Koçak, Zülfiye, *Ayntap Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum 2010.
- Marcus, Abraham, "Men, Women and Property: Dealers in Real Estate in 18th Century Aleppo", *JESHO*, 26/2 (1983), s. 137-163.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1991.
- Özdeğer, Hüseyin, "Gaziantep", *DİA*, c. 13, İstanbul 1996, s. 466-469.
- Özdeğer, Hüseyin, "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1982, s. 20-91.
- Özdeğer, Hüseyin, *Onaltıncı Asırda Ayntab Livası*, İstanbul 1988.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II. İstanbul 1993.
- Pamuk, Bilgehan, "Dulkadir Beyliği Zamanında Ayntab", *Uluslararası Dulkadir Beyliği Sempozyumu Bildirileri*, III, (29 Nisan- 1 Mayıs 2011 Kahramanmaraş), Kahramanmaraş 2012, s. 75-90.
- Pamuk, Bilgehan, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2009.
- Pamuk, Bilgehan, "Conditional Divorce in the Ottoman Society: A Case from the Seventeenth-Century Erzurum", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 44 (2008), s. 111-122.
- Savaş, Saim, "Fetva ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekküllü ve Dağılması", *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, c. 2, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 504-547.
- Schact, Joseph, "Nikâh", *İA*, c. 9, s. 257-261.
- Sevgen, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, Doğu Matbaası, Ankara 1959.
- Sevim, Ali- Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1995.
- Sünen-i Ebü Dâvud Tercümesi, Kitâbu't-Talâk Bâbu fî Kerâhiyyetu't-Talâk*, 2178 Nolu Hadis, c. 2, (Çev. Ahmet Necati Yeniel-Hüseyin Kayapınar), Şamil Yay., İstanbul 2017.
- Şener, Abdülkadir, *İslâm Hukukunda Hibe*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1984.
- Tucker, Judith, *Women in Nineteenth Century Egypt*, Cambridge 1985.

-
- Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat, İstanbul 1969.
- Turan, Şerafettin, "17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı (H. 1041/M. 1631-1631 Tarihli Bir İdari Taksimat Defteri)", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Erzurum 1961, s. 201-232.
- Yıldırım, Recep, *Eskiçağ'da Anadolu*, Meram Yay., İzmir 1996.
- Yılmazçelik, İbrahim, "Şer'iyeye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru Diyarbakır Şer'iyeye Sicilleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 90 (Haziran 1994), s. 40-62.
- Yunus Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA*, c. 39, İstanbul 2010, s. 8-11.
- Zuhaylî, Vehbe, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1994.
-

Gaziantep'teki Suriyeli Sığınmacıların Etnik Kökenlerine Göre Geri Dönüş Eğilimleri

Şükrü ŞAHİN*

Mehmet Emin SÖNMEZ**

Özet

Mısır ve Tunus'ta başlayan Arap Baharı olarak tanımlanan olayların 2011 Yılında Suriye'ye sıçramasıyla yaklaşık 10 yıldır süren ve daha da devam edecek olan Suriye iç savaşı başlamıştır. Suriye iç savaşı ile beraber II. Dünya Savaşından sonra tarihin en büyük göç hareketi gerçekleşmiştir. Meydana gelen bu göçler başta çevre ülkeler olmak üzere dünya genelini etkilemişse de en fazla etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Gerek sığınmacı sayısının fazlalığı olsun gerekse de kalış sürelerinin gün geçtikçe uzaması sebebiyle Türkiye'nin sunabildiği imkânlar sınırlı kalmıştır. Bu durum bir taraftan Türkiye'ye ekonomik yük getirirken diğer taraftan sığınmacılar ile yerel halk arasındaki entegrasyonun gerçekleşmesini zorlaştırmıştır. Bu durum hem Türkiye hem de Türkiye'deki göçmenler için önemli bir sorun haline gelmiştir. Sığınmacı sorununa maruz kalan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye de bir taraftan sığınmacıların entegrasyonu, hukuki hakları ile ilgilenirken diğer taraftan da geri dönüşleri için çalışmalar yürütmektedir. Dolayısıyla sığınmacıların geri dönüş isteklerinin ne düzeyde olduğunu belirlemek son derece önem taşımaktadır. Kaldı ki Suriye gibi günümüzde büyük ölçüde etnik ve mezhepsel olarak parçalanmış bir ülkeye geri dönmek isteyen sığınmacıların da profilleri de farklı olacaktır. Günümüz Suriye şartları düşünüldüğünde geri dönüşlerin büyük ölçüde etnik temelli olacağı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Suriyeli sığınmacıların etnik kökenli geri dönüş istekleri ele alınmıştır. Çalışma alanı olarak yaklaşık 450 bin Suriyeliye ev sahipliği yapan ve aynı zamanda Suriye sınırında yer alan Gaziantep ili seçilmiştir. Gaziantep'te 379 Suriyeli sığınmacı ile yüz yüze anket yapılmış ve bu anketlerden elde edilen veriler SPSS programında değerlendirilerek Suriyeli sığınmacıların vatandaşlık alma ve geri dönüş eğilimlerine ilişkin belli sonuçlara varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Suriyeli Sığınmacılar, Toplumsal Kabul, Sosyalleşme, Geri dönüş

---

* Gaziantep Üniversitesi, Güvenlik stratejileri ve Yönetimi, Yüksek Lisans Öğrencisi, sukruahin034@gmail.com

** Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, e-mail: eminsonmez@gantep.edu.tr

Return Tendencies of Syrian Refugees by Ethnicity: A Case Study of Gaziantep

Abstract

When the events defined as the Arab Spring, which started in Egypt and Tunisia, spread to Syria in 2011, the Syrian civil war, which has been going on for about 10 years and will continue even more, started. With the Syrian civil war, II. After World War II, the largest migration movement in history took place. Although these migrations affected the world, especially the surrounding countries, Turkey was the most affected country. The possibilities that Turkey can offer have been limited due to the high number of asylum seekers and the prolongation of their stay. While this situation brought an economic burden to Turkey, on the other hand, it made it difficult for the integration between the refugees and the local people. This situation has become an important problem for both Turkey and immigrants in Turkey. As in all countries exposed to the refugee problem, Turkey, on the one hand, deals with the integration and legal rights of asylum seekers, and on the other hand, works for their return. Therefore, it is extremely important to determine the level of return requests of asylum seekers. Moreover, the profiles of asylum seekers who would like to return to a country that is largely ethnically and sectarianly fragmented today, such as Syria, will also be different. Considering the current Syrian conditions, it is seen that the returns will be ethnically based to a large extent. For this reason, in this study, ethnic origin return requests of Syrian refugees are discussed. Gaziantep province, which is home to approximately 450 thousand Syrians and is located on the Syrian border, was chosen as the study area. A face-to-face survey was conducted with 379 Syrian refugees in Gaziantep and the data obtained from these surveys were evaluated in the SPSS program and certain conclusions were reached regarding the tendency of Syrian refugees to obtain citizenship and return.

Key Words: Migration, Syrian Refugees, Social Acceptance, Socialization, Return

Giriş

Göç olgusu insanlık tarihi kadar eski olup, günümüz şartlarına benzer temel itici ve çekici faktörler bağlı olarak gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye devam etmektedir (Çakran & Eren, 2017, s. 3). Başlangıçta doğal afetler, iklim ve kıtlık gibi olaylar göçe daha fazla neden olurken günümüzde siyasi, etnik, dini nedenler daha fazla ön plana çıkmaktadır (Akıncı, Nergiz, & Gedik, 2015, s. 61). Meydana gelen göçler yeni ulaşılan alanı büyük ölçüde değiştirmekte ve alana yeni bir kimlik kazandırmaktadır. Bu nedenle göçlerin sonuçları bakımından ekonomik, kültürel ve siyasi yönden toplumun yapısını değiştiren bir hareket olduğu söylenebilir (Özkan, 2019, s. 128). UNHCR tarafından hazırlanan Küresel Eğilimler raporu incelendiğinde dünyada 79 milyon insan yerinden edilmiş durumdadır (UNHCR, 2020, s. 2). Son yıllar da artan iç savaşlarla birlikte yerinden edilen kişi sayısı II. Dünya Savaşından bu yana ilk kez 2014 yılında 51 milyonu aşarak mevcut duruma ulaşmıştır (Güler, 2016, s. 42). Bu artışın nedenlerinden biriside Arap Baharı etkisiyle başlayan iç çatışmaların 2011 yılında Suriye'ye sığması olarak değerlendirilmektedir. Suriye'de olayların başlamasıyla Açık Kapı politikasına geçen Türkiye, Suriye'de iç savaşın biteceği ve sığınmacıların geri döneceği düşüncesinden dolayı hiç kimseyi sınırdan geri çevirmemiştir. Nisan 2013 yılında Uluslararası Kriz Grubu, bu politikanın Türkiye için ağır sonuçları olacağını belirtse de

Türkiye aksi durumda sığınmacıların zor duruma düşeceğini belirterek politikasını devam ettirmiş (Üstün & Kanat, 2015, s. 14) ve diğer ülkelerin yerine getirmediği vicdani sorumluluğu da üstlenmiştir (Akbas, Babahanoğlu, & Yelman, 2016, s. 96). Bu yaşanan olaylar karşısında Avrupa Birliği, Türkiye'ye tampon bölge muamelesi yapmış ve sadece maddi yardımlarla Avrupa'ya yönelik göç hareketinin önüne geçmeye çalışmıştır (Köse, 2016, s. 3). Nitekim 2020 yılı verilerine göre Türkiye'de 3 milyon 670 bin 717 kişi geçici koruma altında Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır (Göç İdaresi, 2021). Böylece Suriyeli sığınmacıların yarısından fazlasına ev sahipliği yapan Türkiye'de, sığınmacıların kalış sürelerinin uzamasıyla beraber birçok alanda farklı sorunların ortaya çıkmasına hatta yerel halkın tepkisine neden olmuştur (Özdemir, 2017, s. 115; Karataş, 2015, s. 118). Bu durum sadece Türkiye'de değil dünya genelinde belli düzeylerde kendini hissettirmiş ve bir sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Dolayısıyla mekânı şekillendiren en önemli beşerî unsurların temelinde göçlere yönelik çeşitli önlemler alınmakta veya denenmektedir. Yerel entegrasyon (*local integration*), ev sahibi ülke veya üçüncü bir ülkede yeniden yerleşim (*resettlement*) ve gönüllü geri dönüş (*voluntary repatriation*) göçlerin çözümünde kullanılan veya denenilen temel argümanlardır (Harild, Christensen, & Zetter, 2015, s. 3; İçduygu & Nimer, 2019, s. 2).

Gerçekten de özellikle göçmen sayısındaki artış ve bunların varış ülkesindeki entegrasyonuna bağlı gelişen sorunlar, göçmenlerin üçüncü bir ülkeye yerleştirilmesi ve köken ülkesine geri dönmesi gibi politikaların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır (Dadush, 2018, s. 2). Son zamanlarda, özellikle gönüllü geri dönüş sıkça gündeme getirilmiş ve göçmenlerin köken ülkeye geri dönmeleri için birçok ülke bu yönde politikalar geliştirmiştir. Nitekim Gönüllü Geri Dönüş¹ tarihsel süreçte de birçok kez denenmiş ve kısmi olarak da başarılı olmuştur (Kaya, 2019, s. 522-524). Köken ülkeye Gönüllü Geri Dönüşün gerçekleşmesi için ülkelerin politikalarından ziyade göçmenlerin ikna durumu çok daha fazla önem kazanmaktadır. Dünya genelinde birçok ülke sığınmacıların geri dönmesi için taleplerde bulunmakta fakat sığınmacıların bu teklife çok yanaşmadığı bilinmektedir. Örneğin geçmiş yıllarda, Amerika'da geri dönmesi talep edilen sığınmacıların sadece % 40'ı geri dönmüştür (Buz & Korç, 2021, s. 198). Dolayısıyla Gönüllü Geri Dönüşün gerçekleşebilmesi için de belli şartların yerine getirilmesi ve sığınmacıların ikna edilmesi gerekmektedir.

Ancak köken ülkesindeki koşullar ve güvenlik sorunları mültecilerin geri dönüşe çekinceli yaklaşmasına neden olmaktadır. 2015 ve 2016 yıllarında AB, mülteci statüsü için yaklaşık 2,6 milyon sığınma talebi almış, ilk adımda %60'ının talebini kabul eden AB, 1,2 milyon sığınmacıdan geri dönmelerini isteyebileceğini ima etmiştir ancak sığınmacılar bu geri dönüş talebine olumlu yaklaşmamıştır (Dadush, 2018, s. 2). Geçmiş yıllarda gönüllü

¹ Bu kişilerin gönüllü geri dönmek istemeleri halinde, geri dönüşlerini ve gittiklerinde uyum sağlamalarını kolaylaştıracak şekilde kendilerine gönüllü geri dönüş desteği verilebilecektir. Destek, aynı veya nakdi olabileceği gibi mesleki eğitim şeklinde de olabilir. Mesleki eğitim Türkiye'de ya da yabancının menşe ülkesinde verilebilecektir. Uzun zaman menşe devletten uzakta kalmış kişinin geri döndüğünde olağan yaşamına devam edebilmesi için bu türden desteğin verilmesi oldukça önemlidir. Destekten yararlanarak, menşe ülkelerine dönen yabancılar hakkında Türkiye'ye giriş yasağı kararı alınmayabilecektir (Kaya, 2019, s. 527).

geri dönüş seçeneği hem sığınmacı hem hedef ülkeler tarafından daha çok benimsenirken 2000’li yıllardan sonra bu üç seçeneğin tek çatı altında olmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır (Aygün & Kaya, 2016, s. 101). Bu seçeneklerden Entegrasyon çalışması ve üçüncü bir ülkeye yerleştirilme seçenekleri hedef ülke sorumluluğunda iken geri dönüş seçeneği kaynak ülkeyi ilgilendirmektedir (Güler, 2016, s. 54). Ayrıca entegrasyon seçeneği ele alındığında sığınmacıların hem Suriye sınırında ki şehirlerde yoğunluk göstermeleri (Sönmez & Adıgüzel, 2017, s. 798) hem Türkiye, coğrafi sınırlama şerhinden ötürü 2011 senesinden beri topraklarında yaşayan Suriye yurttaşlarına Mülteci², şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü vermemekte bu fertleri Geçici Koruma³ statüsünde misafir ettiğinden entegrasyon seçeneğini sınırlandırmaktadır (İçduygu & Ayaşlı, 2019, s. 2). Bu nedenle Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılara yönelik uygulayabileceği politikalarından bir tanesi uygun sosyal-kültürel, ekonomik ve güvenlik şartlarını sağlayarak bunların Gönüllü Geri Dönmelerini teşvik etmektir. Bunu gerçekleştirebilmek ve bu yönde çalışmalar yapabilmek için öncelikle Suriyeli sığınmacıların geri dönüş isteklerinin belirlenmesi gerekmektedir. İşte bu çalışmada, Gaziantep şehrinde yaşayan Suriyeli sığınmacıların geri dönüş istekleri ele alınmıştır. Günümüz Suriye şartları düşünüldüğünde geri dönüşlerin büyük ölçüde etnik temelli olacağı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Suriyeli sığınmacıların etnik kökenli geri dönüş istekleri ele alınmıştır. Çalışma alanı olarak yaklaşık 450 bin Suriyeliye ev sahipliği yapan ve aynı zamanda Suriye sınırında yer alan Gaziantep ili seçilmiştir. Gaziantep’te 379 Suriyeli sığınmacı ile yüz yüze anket yapılmış ve bu anketlerden elde edilen veriler SPSS programında değerlendirilerek Suriyeli sığınmacıların vatandaşlık alma ve geri dönüş eğilimlerine ilişkin belli sonuçlara varılmıştır.

² Mülteci, herhangi bir Avrupa ülkesinde ırk, din ve cinsiyete dayalı baskıya maruz kalan kişinin 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin Sözleşme ve 1967 tarihli Mültecilerin Statüsüne ilişkin Protokol kapsamında; BMMYK korumasından yararlanabilir (Kartal & Başçı, 2014, s. 277). Nitekim 1951 yılında imzalanan Cenevre sözleşmesine Türkiye coğrafi sınırlama şerhi şartıyla taraf olmuştur. Yani Türkiye, sadece Avrupa ülkelerinden gelen sığınmacıları mülteci olarak tanımaktadır. Buna göre mülteci haklarını Avrupa dışından gelenler elde edemeyecektir. Cenevre sözleşmesinde diğer önemli bir husus ise BMMYK’nın sorumluluğunda ki geri gönderilmeme ilkesi olduğundan Avrupa dışından gelenler üçüncü bir ülkeye yerleştirilebilir. Türkiye’ye Avrupa dışından gelenlerin bu şartları bilerek geldiği varsayıldığından “şartlı mülteci” ya da “ikincil koruma” statüsü verilmektedir (Nizam & Gül, 2017, s. 1390). Nitekim Türkiye 2510 sayılı İskân Kanunu kapsamında birçok göçmen türü tanımlamış ise de sadece soydaşların bireysel veya kitlesel olarak ülkemizde yaşama istekleri şeklinde düzenlenmiştir (İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017, s. 23).

³ Geçici koruma statüsü, 1936 yılında İspanya iç savaşından kaçan kitlelere Fransa ve İngilterenin güvenli sığınma olarak adlandırdığı “geçici mültecilik” (*temporary refugee*) olgusu ile ortaya çıkmıştır (Yılmaz Eren, 2016, s. 110; Kerber, 1999, s. 38). Türkiye’de ise ilk olarak 1990’lı yılların başında Birinci Körfez Savaşı esnasında Kuzey Irak bölgesinden gelen sığınmacılar için uygulanan bir koruma türüdür (Çiçekli, 2009, s. 118). Zaman içerisinde uygulanış biçimleri farklı da olsa günümüzde Türkiye, geçici korumayla birlikte kitlesel hareketin karşısında bireysel çözümün zorluğu ve sığınmacıların hak kaybı yaşamaması adına geçici ve hızlı bir çözüm olarak uygulanmıştır (Topal, 2015, s. 14). Milyonlarca Suriyeli sığınmacıyı ağırlayan Türkiye, kısa süre içerisinde 11/04/2013 tarihinde yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve 22/10/2014 tarihinde yürürlüğe konulan Geçici Koruma Yönetmeliği ile yasal zemini oluşturmuştur. Bu kanun ve yönetmeliğin maddeleri incelendiğinde kitlesel göçün sonucunda uygulandığı anlaşılmaktadır (İneli Ciğer, 2016, s. 66 (Ergüven & Özturanlı, 2013, s. 1033)). Lokal düzeyde ise Suriyelilerle ilgili ilk düzenleme olan 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği yayımlanarak, geçici korumanın geçici olarak verildiği, herhangi bir mülteci veya sığınmacı statüsü hakkı vermediği yönetmelikte açıkça belirtilmiştir (Uzun, 2015, s. 113).

Materyal ve Metot

Araştırmanın evrenini Gaziantep ili oluşturmaktadır. Suriyeli sığınmacıların geri dönüş eğilimlerini daha iyi görebilmek için tesadüfi örneklemden yararlanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanan anket formu daha anlaşılabilir olabilmesi açısından Arapça olarak hazırlanarak yüz yüze görüşme yöntemi ile 380 örneklem sayısına ulaşmıştır. Hazırlanan anket formları %30 İbrahimli bölgesi, %40 Şhreküstü ve Ünalı bölgesi ve %30'u ise Karataş bölgesinde uygulanmıştır. Böylece ankete olan katılımda şehrin genel demografik yapısına uygunluk sağlanmıştır. Örneklem dahilinde ki kişilere sorulan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde bölüm de katılımcıların sosyo-demografik özellikleri, ikinci bölümde Türkiye'deki psiko-sosyal yaşama ilişkin düşünceleri ve son bölümde ise geri dönüşüm eğilime ilişkin sorular yer almaktadır. Suriye'de yaşanan çatışmalarla ülkelerini terk etmek zorunda kalan sığınmacıların geri dönüş eğilimlerini etnik köken açısından nasıl bir sonuç ortaya çıkarabileceği üzerinde durulmuştur.

Yapılan anket çalışması sonunda geri dönüşümü olan anket sayısı toplam 379'dur. Bu soru formlarında elde edilen veriler kodlanarak, SPSS 20.0 paket programı yardımı ile değerlendirilmeye alınmıştır. Anketin uygulanması sonucu elde edilen verilerin çözümünde, öncelikle ankette yer alan sosyo-demografik özellikleri, Türkiye'deki psiko-sosyal yaşama ilişkin ve geri dönüşüm eğilimine ilişkin soruların analizi için yüzde-frekans dağılımları yapılmıştır. Yine araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmaya katılanların sosyo-demografik özelliklerine göre gerek Türkiye'deki psiko-sosyal yaşama ilişkin gerek geri dönüşüm eğilimine ilişkin sorularda nasıl farklılık gösterip göstermediğini çapraz tablolama (*crosstabs*) testi kullanılarak analizler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Kişisel Bilgilere İlişkin Bulgular

Çalışmaya toplam 379 kişi katılmış bunun %57,5'i Erkek, %42,5'i ise kadındır. Bu durum yaklaşık %5 oranında örnekleme erkeklerin kadınlardan fazla olduğunu göstermektedir. Dikkat edilecek olunursa çalışmada kadın ve erkek katılımcı sayılarının birbirine yakın olması için çaba harcanmıştır. Bundaki temel amaç katılımcıların görüşlerinin dağılımındaki doğruluk oranını yakalamaktır. Bunun yanı sıra; çalışmanın daha anlaşılabilir ve soruların daha doğru karşılık bulabilmesi açısından araştırmaya katılanların %8,2 sinin 61 yaş ve üzerinde olduğu diğer katılımcıların ise 18 yaşından büyük oldukları gözlemlenmektedir. Son olarak araştırmada fark yaratacak esas demografik özelliklerden biriside katılımcıların eğitim düzeyleridir. Dolayısıyla katılımcıların eğitim-öğretim seviyeleri incelendiğinde; %8,4'ünün okuma yazma bilmediği, %18,2sinin ilkökul, %40,4ünün Ortaokul, %33ünün Lisans ve Lisansüstü eğitime sahip oldukları görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların genel profili.

		Frekans	%
Cinsiyet	Erkek	218	57,5
	Kadın	161	42,5
Yaş Grubu	18-25	122	32,2
	26-40	158	41,7
	41-60	68	17,9
	61 ve üzeri	31	8,2
Öğrenim Durumu	Okur-yazar değil	32	8,4
	İlkokul	69	18,2
	Ortaokul	153	40,4
	Lisans ve Lisansüstü	125	33,0

Katılımcıların Ekonomik Durumları Hakkında Bulgular

Gaziantep şehir merkezli yapılan bu çalışmada sığınmacıların aylık gelir düzeyleri ve mesleki durumları hakkında da bilgi edinmek mümkün olmuştur. Kişisel bilgilere ilişkin ilk bölümde sorulan sorularda katılımcıların genel ekonomik durumlarının düşük seviyelerde olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmada katılımcıların %15,8'i öğrenci (60 kişi), %22,7si işsiz (86 kişi), %42,5'i işçi (161), %7,7'si memur (29 kişi), ve %11,3'ü (43 kişi) kendi işini yapan esnaftan oluşmaktadır. Bu bağlamda en belirgin farkı %42,5 oranında işçi grubu oluşturmaktadır. Bununla beraber katılımcıların ekonomik durumlarının daha anlaşılır olması açısından gelir düzeylerine de bakmak gerekmektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Katılımcıların ekonomik durumlarını gösteren tablo.

		Frekans	%
Aylık Ortalama Gelir	Gelir yok	27	7,1
	1500 TL'den az	127	33,5
	1500-3000 TL	155	40,9
	3000-5000 TL	57	15,0
	5000 TL ve üzeri	13	3,4
	Meslek	Öğrenci	60
İşsiz		86	22,7
İşçi		161	42,5
Memur		29	7,7
Esnaf (kendi işi)		43	11,3

Anketten elde edilen bilgiler doğrultusunda katılımcıların genel ekonomik seviyelerinin düşük olduğu çalışanlara ise düşük düzeylerde para ödendiği çoğunun farklı kurum ve kuruluşlardan aldıkları destekle geçindiği tespit edilmiştir.

Geri Dönüşe İlişkin Farklı Bulgular

Ankete katılım gösteren kişilere etnik köken açısından sayısal anlamda yakın katılımcı bulmaya çalışılmış olsa da farklı ülkede olmaları sebebiyle ilk aşamada Arap

kökenli olduklarını belirtmiş olsalar bile anket formlarından sonucun farklılığı görülmektedir. Bu bağlamda katılımcıların etnik kökene göre geri dönüş eğilimleri hakkında değişimi ortaya koyabilmek için bu bölümde ki verilerde çapraz tablolama (crosstabs) yönteminden faydalanılmıştır. Çapraz tablo yöntemi, İki değişken arasındaki ilişkiyi analiz etmek için kullanılır. Bu yöntem, araştırmacıya değişkenler arasındaki ilişkiyi ilgili her bir değişkenin kategorilerinin kesişimlerini inceleyerek keşfetme olanağı sağlar. Gaziantep şehri merkezinde yapılan anket çalışmasında %78,9 Arap (299 kişi), %11,6 Türk (44 kişi), %9 Kürt (34 kişi) ve diğer %0,5 (2 kişi) etnik kökene mensup kişiler katılım göstermiştir. Bu bölümde katılımcıların etnik kökenine göre geri dönüş eğilimleri incelenmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Suriye’de barış sağlandığında önceliklerinin ne olacağına ait bulgular

	Türk		Arap		Kürt		Diğer	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Türkiye’de kalmak	31	70,5	132	44,1	8	23,5	0	0
Ülkeme geri dönmek	8	18,2	110	36,8	17	50	2	100
Bir başka ülkeye geçiş	5	11,4	57	19,1	9	26,5	0	0
Toplam	44	100	299	100	34	100	2	100

Tablo 3 içerisinde ki verilere bakıldığında barış sağlandığında önceliklerinin etnik kökene göre nasıl bir değişim gösterdiği yer almaktadır. Buna göre Türk, Arap, Kürt ve diğer etnik kökene ait katılımcıların barış sağlandığında ki önceliklerinde en belirgin farkın “Türk” katagorisinde olduğu görülmektedir. Bu katagoride ki veriler incelendiğinde Türk sığınmacıların %70,45’inin Türkiyede kalmak, %18,8inin Ülkesine geri dönmek, %11,36 oranında katılımcının ise bir başka ülkeye geçmek isteği görülmektedir. Genel olarak tabloya baktığımızda Arap kökenli sığınmacıların Ülkesine geri dönmek ve Türkiyede kalma arasında birbirlerine yakın cevap verdikleri söylenebilir. Bu yüzden tabloda genel anlamda farklılık oranının düşük olduğu görülmektedir.

Katılımcıların barış sağlandığında ki önceliğine genel anlamda bakıldığında; %45,1’inin Türkiye’de kalmayı, %36,1’inin ülkesine geri dönmeyi istediği ve bir başka ülkeye geçmek isteyenlerin oranının ise %18,7 olduğu görülmüştür. Anlaşılacağı üzere Suriye’de devam eden çatışmaların varlığı sığınmacıların güvenli ortamda kalma isteklerini arttırmaktadır.

Tablo 4. Etnik kökenler arasındaki karşılaştırma (SPSS Crosstabs).

		Etnik köken				
		Türk	Arap	Kürt	Diğer	
Barış sağlandığında önceliğiniz	Türkiye’de kalmak	Count	31 _a	132 _b	8 _c	0 _{b, c}
		Expected Count	19,9	134,9	15,3	0,9
		% within Barış	18,10	77,20%	4,70%	0,00%
		% within Etnik	70,50	44,10%	23,50%	0,00%
	Ülkeme geri dönmek	Count	8 _a	110 _b	17 _b	2 _b
		Expected Count	15,9	108,1	12,3	0,7
		% within Barış	5,80%	80,30%	12,40%	1,50%
		% within Etnik	18,20	36,80%	50,00%	100,00
		Count	5 _a	57 _a	9 _a	0 _a

	Bir başka ülkeye geçiş yapmak	Expected Count	8,2	56	6,4	0,4
		% within Barış	7,00%	80,30%	12,70%	0,00%
		% within Etnik	11,40	19,10%	26,50%	0,00%

Tablo 4 incelendiğinde Türkiye’de kalma konusunda her üç etnik kökende de farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Buna karşılık geri dönme konusunda Araplar ve Kürtler benzeşirken, Türkler farklılık göstermekte ve geri dönmeye sıcak bakmamaktadır. Bir başka ülkeye geçme konusunda ise tüm etnik gruplar benzer tavrı sergilemektedir (Tablo 4).

Tablo 5: Katılımcıların başka bir ülkeye geçmek istemesi halinde tercihlerinin ne olacağına ait bulgular.

	Türk		Arap		Kürt		Diğer	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Amerika	5	11,4	18	6,02	3	8,8	1	50
Avrupa	17	38,6	125	41,8	15	44,1	0	0
Asya	0	0	42	14	9	26,5	1	50
Kendi ülken	22	50	114	38,1	7	20,6	0	0
Toplam	44	100	299	100	34	100	2	100

Bir diğer aşağıdaki tablo incelendiğinde katılımcıların başka bir ülkeye geçmek istemeleri halinde tercihlerinin etnik kökenlerine göre nasıl farklılık gösterdiği incelenmiştir. En belirgin farkın Türk kökenli katılımcıların kendi ülkelerini %50 fark ile tercih ettiği görülmektedir. Genel olarak tabloya baktığımızda diğer kategorilerde farklılık oranının düşük olduğu görülmektedir. Bu durumu diğer kategorilerde etnik kökene göre farklılık oranının fazla olmadığı şeklinde okumak mümkündür. Öte yandan etnik kökenlere göre ülkelere bakıldığında Avrupa’yı tercih etme eğilimlerinin diğer ülkelere kıyasla daha yüksek olduğu saptanmaktadır. Anket sırasında yapılan görüşmelerde yakınlarının Avrupa’da daha iyi şartlarda yaşıyor olmaları kişilerin eğilimlerinde büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır (Tablo 5).

Etnik köken açısından bakmakla beraber katılımcıların bir başka ülkeye geçmek istemeleri halinde tercihlerinin ne olacağına genel olarak bakıldığında ise %7,1’inin Amerika, %41,2’sinin Avrupa, %13,7’sinin Asya, %37,7’sinin kendi ülkesine, %0,3’ünün ise diğer ülkelere gitme eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi katılımcıların en çok Avrupa’ya gitme umudu göze çarpmaktadır.

(SPSS Crosstabs) ile yapılan analize göre sığınmacıların etnik grupları arasında başka bir ülkeye geçiş ile ilgili büyük bir farklılık tespit edilememiştir.

Suriye olayları başladığından bu yana güvenli bölge söylemleri artmasına rağmen henüz bu konuda ciddi bir adım atılamamıştır. Halen gündemde olması sebebiyle bu çalışmada katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur. Etnik köken açısından bakıldığında en belirgin farkın “normal” kategorisinde olduğu görülmektedir. Bu kategoride ki verilerden güvenli bölgeye yerleşim fikrine Türkler %36,4, Araplar %32,8, Kürtler ise %20,6 oranında normal fikrine katılım göstermiştir. Normal fikrinin iyi ve çok iyi kategorilerine daha yakın olduğu düşünülürse incelendiğinde tabloda ağırlıklı olarak güvenli bölge için daha olumlu bir izlenim mevcuttur diyebiliriz. Genel olarak diğer kategorilerde ki verilerin farklılık oranlarının düşük olduğu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Suriye'nin kuzeyinde oluşturulmak istenen güvenli bölgeye ait bulgular.

	Türk		Arap		Kürt		Diğer	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Çokkötü	4	9,1	31	10,4	7	20,6	0	0
Kötü	11	25	77	25,7	9	26,5	1	50
Normal	16	36,4	98	32,8	7	20,6	0	0
İyi	4	9,1	67	22,4	9	26,5	1	50
Çokiyi	9	20,5	26	8,7	2	5,9	0	0
Total	44	100	299	100	34	100	2	100

Katılımcıların Suriye'nin Kuzeyinde oluşturulmak istenen güvenli bölgeye yerleşim fikrine genel olarak baktığımızda; %11,1'inin çok kötü, %25,9'unun kötü, %31,9'unun normal, %21,4'ünün iyi, %9,8'inin ise çok iyi şeklinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların savaş sonrası ülkelerinden beklentilerine bakıldığında %23,2'sinin çok kötü, %43,3'ünün kötü, %18,5'inin normal, %13,7'sinin iyi, %1,3'ünün ise çok iyi şeklinde olduğu görülmektedir. Genel anlamda katılımcıların Savaş sonrası ülkelerinin iyi olacağı beklentisinin çok düşük oranlarda kaldığı verileri elde edilmiştir.

(SPSS Crosstabs) ile yapılan analize göre Suriye'nin kuzeyinde oluşturulmak istenen güvenli bölgeye ait duruma bakış açılarının etnik kökene göre farklılık göstermediği tespit edilememiştir.

Vatandaşlık Verilmesi Durumunda Geri Dönüşe Bakış Açlarına ait Bulgular

Katılımcılara Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı verilmesi halinde Türklerin %84,1'i (37 kişi), Arapların %48,5'i (145 kişi), Kürtlerin ise %47'si (16 kişi) ülkelerine dönmek istemedikleri görülmektedir. Diğer etnik kökene sahip katılımcılar ise vatandaşlık verilse bile ülkelerine dönmek istediklerini belirtmektedir. Bu durum ankette olan geri dönüşe ilişkin diğer sorularda farklı cevaplar verdikleri için Türkiye'de yaşamalarını zorunluluktan olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Tablo genel olarak incelendiğinde en belirgin farkın "hayır" kategorisinde olduğu saptanmıştır. Genel anlamda kategorilerdeki verilerin farklılık oranlarının düşük olduğu şekilde okumak mümkündür (Tablo 7).

Tablo 7: Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı verildiği takdirde geri dönme durumuna ait bulgular.

	Türk		Arap		Kürt		Diğer	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Hayır	37	84,1	145	48,5	16	47	0	0
Kararsızım	5	11,4	80	26,8	7	20,6	0	0
Evet	2	4,5	74	24,7	11	32,4	2	100
Total	44	100	299	100	34	100	2	100

Tabloya etnik köken açısından değil de genel katılımcı düzeyinde bakıldığında ise %52'sinin vatandaşlık verilirse geri dönmeyecekleri, %24,3'ünün kararsız olduğu, %23,2'sinin ise Vatandaşlık verilse dahi geri dönmek istedikleri görülmektedir.

Tablo 8: Etnik kökenler arasındaki karşılaştırma (SPSS Crosstabs).

			Etnik köken			
			Türk	Arap	Kürt	Diğer
Vatandaşlık verilirse dönüş düşüncesi	Hayır	Count	37 _a	144 _b	16 _b	0 _b
		Expected Count	22,9	155,4	17,7	1
		% within Vatandaşlık verilirse	18,80%	73,10%	8,10%	0,00%
		% within Etnik köken	84,10%	48,20%	47,10%	0,00%
	Kararsızım	Count	5 _a	80 _b	7 _{a, b}	0 _{a, b}
		Expected Count	10,7	72,6	8,3	0,5
		% within Vatandaşlık verilirse	5,40%	87,00%	7,60%	0,00%
		% within Etnik köken	11,40%	26,80%	20,60%	0,00%
	Evet	Count	2 _a	73 _b	11 _{b, c}	2 _c
		Expected Count	10,2	69,4	7,9	0,5
		% within Vatandaşlık verilirse	2,30%	83,00%	12,50%	2,30%
		% within Etnik köken	4,50%	24,40%	32,40%	100,00%
	Diğer	Count	0 _a	2 _a	0 _a	0 _a
		Expected Count	0,2	1,6	0,2	0
		% within Vatandaşlık verilirse	0,00%	100,00%	0,00%	0,00%
		% within Etnik köken	0,00%	0,70%	0,00%	0,00%

Tablo 8'e bakıldığında Vatandaşlık verilmesi durumunda da etnik köken arasında ciddi farkların olduğu gözlenmektedir. Özellikle Türkmenlerin geri dönüş isteklerinin çok düşük olduğu ve direkt olarak farklılaştığı görülmektedir. Kararsızlar arasında ise Türkmenler ve Kürtler benzerken, Araplara farklılık göstermektedir. Dönme eğiliminde olanlarda da Türkmenler, Araplar ve Kürtlerden farklı düşünmektedir.

Geri Dönüşte Yaşanan Kaygının Tespitine Yönelik Bulgular

Katılımcıların ülkelerine geri dönmeleri durumunda en çok kaygı duydukları sorunların etnik kökene göre nasıl farklılık gösterdiği yer almaktadır. Elde edilen bulgulara baktığımızda en belirgin farkın "ekonomik" kategorisinde olduğu görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9: Katılımcıların ülkelerine döndüklerinde en çok kaygı duydukları konulara ilişkin bulgular.

	Türk		Arap		Kürt		Diğer	
	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%	Frekans	%
Ekonomik	18	40,9	59	19,7	7	20,6	1	50
Siyasi baskı	10	22,7	99	33,1	13	38,2	0	0
Sosyal baskı	1	2,3	44	14,7	7	20,6	1	50
Yaşam	15	34,1	97	32,4	7	20,6	0	0
Total	44	100	299	100	34	100	2	100

Katılımcıların en önemli sorunlarından bir tanesi ise geri dönüş ile ilgili kaygıdır. Katılımcıların % 32'ye yakını siyasi baskı ile karşılaşacağını, % 31'i ise yaşam koşullarının kendilerini zorlayacağını düşünmektedir. Bunun yanında % 15'e yakın bir kesim de sosyal baskının oluşacağı düşüncesindedir.

Tablo 10: Etnik kökenler arasındaki karşılaştırma (SPSS Crosstabs).

			Etnik köken				Total
			Türk	Arap	Kürt	Diğer	
Geri dönüşte kaygı durumu	Ekonomik	Count	18 _a	58 _b	7 _{a, b}	1 _{a, b}	84
		% within Geri dönüşte kaygı	21,4%	69,0%	8,3%	1,2%	100,0%
		% within Etnik köken	40,9%	19,4%	20,6%	50,0%	22,2%
	Siyasi baskı	Count	10 _a	98 _a	13 _a	0 _a	121
		% within Geri dönüşte kaygı	8,3%	81,0%	10,7%	0,0%	100,0%
		% within Etnik köken	22,7%	32,8%	38,2%	0,0%	31,9%
	Sosyal baskı	Count	1 _a	44 _{a, b}	7 _b	1 _b	53
		% within Geri dönüşte kaygı	1,9%	83,0%	13,2%	1,9%	100,0%
		% within Etnik köken	2,3%	14,7%	20,6%	50,0%	14,0%
	Yaşam koşulları	Count	15 _a	95 _a	7 _a	0 _a	117
		% within Geri dönüşte kaygı	12,8%	81,2%	6,0%	0,0%	100,0%
		% within Etnik köken	34,1%	31,8%	20,6%	0,0%	30,9%
	Diğer	Count	0 _a	4 _a	0 _a	0 _a	4
		% within Geri dönüşte kaygı	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		% within Etnik köken	0,0%	1,3%	0,0%	0,0%	1,1%

Tablo 10 dikkate alındığında geri dönüldüğü takdirde ekonomik sıkıntı ile karşılaşma durumunun etnik kökenler arasında farklılık gösterdiği görülmektedir. Buna göre Türkmenler ekonomik nedenli kaygı yaşayacakları korkusuyla geri dönmeye meyilli değildirler. Buna karşılık Kürtler ve Araplar ekonomik kaygılara konusunda benzer düşünmektedir. Siyasi baskılara maruz kalınacağı ve yaşam koşullarının kötüleşeceği endişesi her üç etnik grupta benzerlik gösterirken, sosyal baskı konusunda Türkmenler ve Kürtler tamamen ayrılmakta, Araplar her iki grup ile ortak özellikler taşımaktadır.

Sonuç

Göç, yalnızca yer değiştirmeyi değil beraberinde hedef ülkede ki entegrasyonu da zorunlu kılmaktadır. Ülkeye geldikleri günden bu yana sığınmacıların entegrasyonları konuşulsa da etkili düzenlemeye gidilememiştir. Verilen Geçici Koruma statüsü adınında anlaşılacağı üzere geçici koruma sağlamaktadır. Bu bağlamda geri dönüş seçeneği ön plana çıkmaya başlamıştır. Türkiye'nin 2012 yılından beri Suriye'de oluşturmak istediği "güvenli bölge" planınında (bbc , 2021) bu doğrultuda olduğu söylenebilir. Gaziantep İl merkezinde yapılan bu çalışma doğrultusunda sığınmacıların etnik kökene göre geri dönüş eğilimleri, bir başka ülkeye geçme ve geri döndüğü zaman karşılaştıkları sorunlara ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Katılımcılardan elde edilen veriler incelendiğinde %41,7'sinin 26-40 yaş aralığında olduğu ve genel katılımcıların %91,6'sının okuma yazma bildiği anlaşılmaktadır (Tablo 1). Bu yüzden anket sırasında iletişim problemi yaşanmadığı söylenebilir. Ülkelerinde devam eden çatışmaların bitmeyeceği düşüncesi hakim olduğundan dolayı sığınmacılarında düşüncelerinde belirsizlik olduğu görülmektedir. Tablo 3'deki veriler incelendiğinde Türk ve

Arap kökenli sığınmacıların çoğunluğunun Türkiye'de kalmayı istedikleri, Kürt kökenli

sığınmacıların ise yarısının ülkesine dönmek isterken diğerleri Türkiye'de kalmayı veya bir başka ülkeye geçmek istedikleri verileri mevcuttur. Bir diğer tabloda (Tablo 4) ise farklı ülkeye gitme seçenekleri sunulduğunda sadece Türk kökenli sığınmacıların %50'si kendi ülkesine gitmek isterken; Arap kökenlilerin %41,8'inin, Kürt kökenlilerin ise %44,1'inin Avrupa ülkesine gitmek istediklerini görmekteyiz. Bu tablolardan da anlaşılacağı üzere Geçici Koruma altında bulunan sığınmacıların içerisinde buldukları belirsizlik hayalleri doğrultusunda hareket etmeye yönelmektedir.

Sonuç olarak Türkmenlerin Türkiye ile daha fazla bütünleştiği ve geri dönme eğilimlerinin diğer iki gruba göre farklılık gösterdiği görülmektedir. buna karşılık Kürtlerin geri dönüş eğilimleri daha yüksek görünmektedir. Sığınmacıların genel anlamda geri dönüşlerinde yaşayacağı kaygıların önemli ölçüde etkili olacağı ve dolayısıyla bu kaygıların giderilmesi durumunda geri dönme eğilimlerinin daha da yükseleceğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Akbas, Z., Babahanoğlu, V., & Yelman, E. (2016). Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik İzlediği Açık Kapı Politikasının Ulusal Güvenliğine ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri. *1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu* (s. 96-108). Elazığ: Asos Yayınları.
- Akıncı, B., Nergiz, A., & Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.
- Aygün, M., & Kaya, C. (2016). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 87-142.
- BBC . (2021). bbc web sitesi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49134096> adresinden alındı
- Buz, S., & Korç, S. (2021). Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözümlerden Biri Olarak Gönüllü Geri Dönüş. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(50), 195-230.
- Çakran, Ş., & Eren, V. (2017). Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(39), 1-30.
- Çiçekli , B. (2009). *Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Dadush, U. (2018). *The Economic Effects of Refugee Return and Policy Implications*. Bruegel: OCP Policy Center and Non-Resident Scholar.
- Ergüven, S., & Özturanlı, B. (2013). Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 1007-1062.
- Geçici Koruma Statüsü ve Türkiye'deki Suriyelilere Sağlanan Hizmetlere İlişkin Bir Değerlendirme. (2016). *Middle East Journal of Refugee Studies*, 1(2), 109-139.
- Göç İdaresi. (2021, 5 10). *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Web Sitesi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden alındı
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü*. (2021, 5 10). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Web Sitesi: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden alındı
- Güler, A. (2016). Mülteci Sorunu ve 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme: Siyasi Gerçeklik ve Normatif Düzen İkilemi. *Uluslararası İlişkiler*, 13(51), 41-61.
-

-
- Harild, N., Christensen, A., & Zetter, R. (2015). *Sustainable Refugee Return: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. Washington : The World Bank Group.
- İçduygu, A., & Ayaşlı, E. (2019). *Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü ihtimali ve Gelecek Senaryoları*. MiReKoÇ.
- İçduygu, A., & Ayaşlı, E. (2019, 2 11). Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları. MiReKoÇ Web Sitesi: https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2019/05/Mirekoc_Rapor_GeriDonusSiyaseti.pdf adresinden alındı
- İçduygu, A., & Nimer, M. (2019). The politics of return: exploring the future of Syrian refugees in Jordan, Lebanon and Turkey. *Third World Quarterly*, 41(2), 1-19.
- İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2017, Nisan). 2021 tarihinde 2016 Göç Raporu: https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/YillikGocRaporlari/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf adresinden alındı
- İneli Ciğer, M. (2016). Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 62-92.
- Karataş, M. (2015). Türk Yazılı Basımında Suriyeli Sığınmacılar İle Halk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 112-151.
- Kartal, B., & Başçı, E. (2014). Türkiye'ye Yönelik Mülteci Ve Sığınmacı Hareketleri. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(6), 275-299.
- Kaya, C. (2019). Kalıcı Çözüm Türü Olarak Gönüllü Geri Dönüş ve Geçici Koruma Kapsamında Yer Alanlar Bakımından Türk Hukukundaki Düzenlenme Şekli. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 511-535.
- Kerber , K. (1999). Temporary protection in the european union: A chronology. *Georgetown Immigration Law Journal*, 14(1), 35-50.
- Köse, İ. (2016). Avrupa Birliği'nin Mülteci Açmazı ve Türkiye-Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-26.
- Nizam, Ö., & Gül, S. S. (2017). Türkiye'de Mültecilere Yönelik Yerleşim Politikaları ve Uydu Kentler: Güvenlik Kısılacında Yaşamlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(Göç Özel Sayısı), 1385-1410.
- Özdemir, E. (2017). Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 114-140.
- Özkan, R. (2019). Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(47), 127-145.
-

-
- Sönmez, M., & Adıgüzel, F. (2017). Perception of Syrian refugees in Turkey: Case of Gaziantep City. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 797-807.
- Topal, A. H. (2015). Geçici Koruma Yönetmeliği ve Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü. *istanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 5-22.
- UNHCR. (2020). Global Trends: Forced Displacement. UNHCR.
- Uzun , A. (2015). Günümüzün Sosyal ve Ekonomik Sorunu Olan Suriyelilerin Mülteci ve Ekonomi Hukuku Bakımından Değerlendirilmesi. *Ankara Barosu Dergisi*(1), 105-120.
- Üstün, K., & Kanat, K. (2015). *Turkey's Syrian Refugees: Toward Integration*. SETA. Ankara.
- Yılmaz Eren , E. (2016). Geçici Koruma Statüsü ve Türkiye'deki Suriyelilere Sağlanan Hizmetlere İlişkin Bir Değerlendirme. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 1(2), 109-139.
-